

Guldsmeden

BEVARANDEPLAN FÖR
ÖSTRA KYRKOÅRDEN I KARLSTAD

* 1/4 1842 † 27/12 1904

Härläck för alla goda

Stunta hjur

Barnen

Bevarandeplan för Östra kyrkogården i Karlstad, 2021
Inventering, text och foto där annat inte anges: Maud Forsberg, Mattias Libeck
Historiskt kartmaterial från Lantmäteriet

Omslagsbild: Kvarter B, gravplats 173, Östra kyrkogården

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Gällande lagstiftning	5
Kyrkogårdar och gravvårdar – en historisk översikt	6
Gravvårdarnas utveckling på Östra kyrkogården	8
Kulturhistoriskt värde	10
Urval av gravvårdar	11
ÖSTRA KYRKOGRÅRDEN.....	12
Östra kyrkogårdens historik	15
Karta över Östra kyrkogården.	17
Östra kyrkogården idag	18
Inskriptioner och titlar	20
Grönt kulturarv på Östra kyrkogården	21
Byggnader på Östra kyrkogården.....	24
Östra kyrkogårdens allmänna fält.....	26
Lagskydd.....	27
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av Östra Kyrkogården.....	28
Mycket värdefulla gravvårdar Östra kyrkogården	30
Värdefulla gravvårdar Östra kyrkogården.....	64
VÅRD OCH UNDERHÅLL	65
ORD OCH SYMBOLER	67
KÄLLOR	70

INLEDNING

En kyrkogård/begravningsplats kan på många sätt ses som ett lokalt arkiv och en källa till kunskap om människor som levtt i en bygd eller stad. Deras livsvillkor, samhällets utveckling och olika ideal speglas i allt från begravningsskick till inskriptioner på enskilda gravvårdar. Utifrån detta kan besökaren få en upplevelse som väcker tankar och funderingar. Kyrkogården/begravningsplatsen är med andra ord en ovärderlig kulturmiljö men samtidigt även en plats som aktivt brukas och förnyas. Hur ska bevarandet och brukandet kunna gå hand i hand? Kyrkogårdarna/begravningsplatserna ska enligt Kulturmiljölagen "vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas". Utan att ha genomfört en kulturhistorisk inventering kan det vara svårt att fatta beslut om vad som är viktigt att bevara, och om vilka förändringar som kan ske utan att kulturmiljön påverkas negativt. Bevarandeplanen kan förhoppningsvis även utgöra underlag för Länsstyrelsens bedömningar och underlätta för vetenskaplig forskning.

Östra kyrkogården¹ i Karlstad har inventerats under 2021. Arbetet har resulterat i en bevarandeplan för kyrkogården där även de gravvårdar som har ett högt kulturhistoriskt värde redovisas. Inventeringsarbetet har utförts som en selektiv inventering av antikvarie Mattias Libeck och undertecknad. Fältarbetet har även innefattat fotodokumentation av kyrkogårdarna och de gravvårdar som bedömts som mycket värdefulla respektive värdefulla. Arkiv- och litteraturstudier har också genomförts. Arkivstudierna har främst innefattat handlingar, ritningar och kartor i kyrkoarkivet, förvarat på Värmlandsarkiv. Utöver detta har studierna även innefattat Lantmäteriets tjänst "Historiska kartor", Riksantikvarieämbetets "e-arkiv" och "Bebyggelseregistret". För projektet viktig litteratur har varit *Minnen och människor: Gamla kyrkogården i Karlstad* av N.F. Bergqvist och *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv* av Anna Andreasson. En betydande kunskapskälla har även varit det underlag som finns för tidigare utpekade kulturgravar. Underlaget är resultatet av ett mångårigt arbete som bedrevs inom den så kallade "kulturgruppen" under 1990-talet och 2000-talets början. Arbetet syftade bland annat till att fortlöpande bedöma återlämnade gravplatsers kulturhistoriska värde.

Arbetet har utförts i samråd med en referensgrupp bestående av Elna Forsberg, Tord Näslund och Karin Jardelid från kyrkogårdsförvaltningen samt tjänstemännen Charlotta Hagberg och Sandra Albertus. Förtroendevalda representanter i referensgruppen har varit Benny Ahrebrand Persson (Kyrkorådet), Karl-Gustav Strid (Domkyrkoförsamlingens församlingsråd), Lennart Andersson (Norrstrands församlingsråd).

Bevarandeplanen har författats utifrån "Mall för upprättande av bevarandeplan för kyrkogård" som undertecknad tagit fram på uppdrag av Karlstads stift.

Bevarandeplanen antogs av kyrkorådet den 31 januari 2022.

Maud Forsberg
Antikvarie
Antikvarietjänst Eld & Forsberg AB

---

¹Eftersom Östra kyrkogården inte omger en kyrka är den i egentlig mening en begravningsplats. Eftersom den alltid omnämns som kyrkogård är det dock denna beteckning som används i bevarandeplanen.

Gällande lagstiftning

Kulturmiljölagens 4 kap behandlar tillståndsfrågor avseende åtgärder och förändringar på kyrkobyggnadens exteriör, interiör, kyrkotomt, begravningsplats och inventarier. Vid frågor rörande förändringar på kyrkogården kontaktas Samhällsbyggnadsenheten, Länsstyrelsen Värmland.

Begravningslagen behandlar frågor om begravningsverksamhet, begravningsplatser, gravrätt och gravanordningar. Frågor som rör Begravningslagen hanteras av Kyrkogårdsförvaltningen.

Plan- och bygglagen innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten. Bygglagsfrågor gällande byggnader, installationer och utvidgning av kyrkogårdar handläggs av Stadsbyggnadsförvaltningen, Karlstads kommun.

Vy över södra delen av Östra kyrkogården.

Kyrkogårdar och gravvårdar – en historisk översikt

I alla tider och inom alla kulturer har människor på något sätt tagit hand om sina döda. Enligt kristen tro besegrade Jesus döden och likt honom ska alla troende också uppstå ifrån de döda.

De första kristna övertog semiternas gravskick att begrava sina döda på speciellt avsatta platser. Jordbegravning har därefter ända in i modern tid varit det kristna begravningssättet och de döda begravdes länge i östvästlig riktning för att på uppståndelsens dag kunna möta Kristus ansikte mot ansikte.

Redan under medeltiden användes området närmast kyrkan som begravningsplats. Området inhägnades som regel för att markera gränsen för den vigda jorden. Tidigt användes gårdsgårdar eller knuttimrade träbalkar, vilka i äldre tid kallades för bogårdsmur. Också kyrkogårdsmurar av sten förekom under medeltiden. Själva kyrkogården var öppen, gräsbevuxen och betades av kreatur. Gravarna var oregelbundet placerade och gränsen dem emellan omarkerad.

Enligt en seglivad föreställning skulle inte norrsidan om kyrkobyggnaden ha använts som begravningsplats under medeltiden då man trodde att onda makter vistades i norr. Andra forskningsrön visar dock att kvinnorna under tidig medeltid i många fall begravdes på kyrkans norrsida, Mariasidan, medan männen oftast begravdes på sydsidan. Senare förvisades självspillingar, d.v.s. de som tagit sitt eget liv, och avrättade personer till den norra delen av kyrkogården. De mest eftertraktade gravplatserna låg närmast koret och söder om kyrkan, helst direkt intill kyrkväggen. På så sätt delades kyrkogården in i områden som skilde de besuttna från de egendomslösa.

Under senmedeltiden kunde personer ur de högre samhällsskikten också få sina gravplatser inne i kyrkorna. Kyrkorummen blev härigenom hälsovådliga att vistas i men först med 1783, 1805 och 1815 års kungliga förordningar fick de hygieniska aspekterna genomslag och detta begravningsskick förbjöds. För att komma till rätta med de äldre överfyllda kyrkogårdarna beslutade riksdagen år 1815 att begravningsplatserna av hygieniska skäl skulle anläggas på avstånd från kyrka och bebyggelse. Härigenom uppstod den separering mellan kyrkogård och griftegård/begravningsplats som särskilt präglar större samhällen och städer. Kungl. Majt anbefallde också att begravningsplatserna skulle inhägnas och planteras med buskar, träd och häckar. Dessa ansågs inte bara ha en estetisk funktion utan att de också renade luften. Nya planritningar på kyrkogårdar skulle vidare godkännas av Överintendentsämbetet. Kyrkogårdsidealet kom till en början att präglas av symmetriska grusgångssystem likt stadsplaneringens rutnätsplan, regelbundna kvarter, markerade gravplatser med stensocklar eller påkostade gjutjärnsstaket, alléer och tuktade planteringar. Under 1800-talets senare del kom den engelska fria och naturliga parkstilen, med mjukt formade kvarter och slingrade gångar, att påverka utformningen av många kyrkogårdar.

Under medeltiden var träkors den vanligaste markeringen på gravarna. Tidigt började dock de mer välbeställda att förse sina gravar med liggande hällar och ibland resta stenar eller sarkofager. Under 1600-talet började de liggande hällarna ersättas av resta stenar vilket gav kyrkogårdarna en helt ny karaktär. Samtidigt blev järnkors allt vanligare. I Värmlands och Dalslands bruksbygder fick speciellt smideskors, ofta med rik utformning, stort genomslag. Under 1800-talets andra hälft började större stenhuggerier att i tryckta kataloger lansera höga iögonfallande granitstenar som på beställarnas önskemål kunde förse med ornament och förgylld text som förutom den dödes namn och levnadsdatum också angav yrke och gårdsnamn eller hemort. Den stora allmänheten fortsatte dock att använda enkla träkors eller mer anspråkslösa stenar.

Under funktionalismen på 1930-talet förändrades idealet mot mer enhetliga och lättskötta kyrkogårdar med anspråkslöst utformade granitstenar stående i raka rader på obrutna häckinramade gräsytor. Förändringen mot enkelhet och likformighet speglade en samhällsförändring som i stort präglades av ett större jämställdhetsideal. Stränga bestämmelser om mått och utformning, samt massproduktion av stenar, medförde under kommande årtionden att gravvårdarnas äldre variationsrikedom försvann. Från 1990 ges utformning av gravvårdarna åter större frihet. Under senare tid har antalet urngravar ökat. Många väljer också att få askan anonymt nedgrävd i minneslundar. Dessa begravningsskick kan höra samman med att antalet krematorier har ökat men också med ett förändrat synsätt på döden.²

Ett nytt gravskick som alltmer efterfrågas är askgravlund. Begravning i askgravlund innebär att askan sätts ner i ett område utan gravrätt. Anhöriga tillåts vara med vid gravsättningen och den gravsattes namn, födelse- och dödsår graveras på en platta som sätts upp vid en gemensam smyckningsplats. En askgravlund är med andra ord en mindre anonymiserad form av minneslund.

1800-talets begravningsplatser

Före tiden runt sekelskiftet 1800 hade städernas kyrkogårdar vuxit fram i symbios med gator, byggnader och allmänna platser. Dessa kyrkogårdar kom att ifrågasättas under 1700-talet och sågs som problematiska både ur hygienisk synvinkel och utrymmesmässigt.

1805 uppmanades därför alla församlingar av Kungl. Maj:t att upprätta ritningar till nya begravningsplatser utanför stadskärnorna, vilka skulle ersätta de gamla kyrkogårdarna som låg runt städernas kyrkor.

De nya begravningsplatserna utformades för första gången utifrån en arkitektonisk idé. Begravningsplatserna skulle bidra till stadens förskönande och formen skulle vara "rationell och grundad i ett nyttotänkande med ett strängt symmetriskt och hierarkiskt ordnat rum i klassicerande stil" (H. Schönbeck, *De svenska städernas begravningsplatser 1770–1830*, s. 54). Den gällande grundregeln var ordning, både arkitektoniskt och socialt.

Att kategorisera och sortera var ett stort intresse under 1700-talet och formandet av den moderna staden innebar en systematiseringsprocess som resulterade i att de fattiga fick bo på små tomter i stadens utkant och de bemedlade i centralt belägna kvarter med stora tomter.

En motsvarighet kan även noteras i begravningsplatserna. Förutom att begravningsplatserna placerades utanför städerna, och därmed avskilde de döda från de levande i staden, så delades kyrkogården upp i olika områden som var separerade från varandra. De bemedlade fick stora gravplatser längs gångarna medan de fattiga begravdes i allmänlinjer i kvarterens mitt. Begravningsplatsen blev därmed en "stilla stad" som avspeglade de levandes stad.

Under slutet av 1700-talet ersattes också tidigare epokers fasaväckande framställningar av döden med en ljusare uppfattning. Döden framställdes nu som en ljuvlig sömn och begravningsplatsen sågs som ett vilorum. Begravningsplatsen skulle därmed vara en tilltalande och stämningsmättad minnesplats för de efterlevande att besöka.

De nya begravningsplatserna planerades som regel på samma sätt. De var som regel kvadratiska och strikt symmetriska. De indelades i stora kvarter genom ett nät av raka gångar, varav många kantades av träd. Längs muren, som man omgärdade kyrkogården med, sattes en trädkrans. Träden hade inte bara en estetisk uppgift utan även en hygienisk, då de ansågs rena mark och luft från det man trodde var farliga gifter och hälsovådliga ångor.

Bisättningskor ansågs som regel nödvändiga på begravningsplatsen. De gavs ofta en monumental utformning och placerades i fonden av en huvudgång. Familjegravarna förlades som nämnts längs med gångarna medan allmänlinjerna förlades i mitten av kvarteren. Alla kunde med andra ord få en plats på begravningsplatsen men den sociala skiktningen blev ännu tydligare än på de gamla kyrkogårdarna.

² Nordström 1999. Kapitlet har med författarens tillstånd hämtats från skriften *Kyrkan mitt i byn*.

Gravvårdarnas utveckling på Östra kyrkogården

Runt sekelskiftet 1900

Övre raden från vänster: A 218, A 83 och 92. Nedre raden från vänster: 107N-108, 212ÖS och 309.

Östra kyrkogården invigdes 1895 och de äldsta gravvårdarna på denna kyrkogård är från tiden runt sekelskiftet 1900. Många har dock ett formspråk som härrör från en tidigare period i gravvårdsutvecklingen. Det visar att gravstensformer ofta levde kvar länge innan nyare modeller blev etablerade.

Det finns till exempel några gravvårdar utformade som stubbar, varav en är rest över Britta Olson (A 218). Stubbar kan räknas till en typ av gravvårdar som kom vid mitten av 1800-talet och var utförda i en romantisk stil med växtornamentik. En annan gravvårdstyp från samma tidsperiod är de nygotiska gravvårdarna i gjutjärn. Ett exempel på detta är ett kors utan inskription på fält A (A 83). Vid sidan om dessa gravvårdar fortsatte man också att använda gravvårdar i klassicerande stil. Här kan nämnas den obeliskformade gravstenen över Anders Svensson med familj (92).

De flesta gravvårdarna på Östra kyrkogården speglar dock tydligt hur industrialismens genombrott under senare delen av 1800-talet påverkat gravvårdsutvecklingen. Gravvårdar började vid denna tid tillverkas maskinellt, vilket innebar att de ofta kom att väljas ur det omfattande katalogmaterial som stenindustrin tog fram. Gravvårdarna, som ofta tillverkades i granit eller diabas i ett stramt klassicerande formspråk, såg snart ut på samma sätt över hela landet. Detta medförde att de lokala traditionerna och materialvalen successivt försvann.

Den industriella utvecklingen gjorde också att fler hade möjlighet att köpa en gravvård, och samtidigt att bemedlades gravstenar blev allt större och pampigare. Exempelvis blir stora bautastenar vanliga. På Östra kyrkogården finns exempelvis en från 1902 över Landshövdingen Curry Treffenberg (107N-108), vars porträtt i form av en bronsrelief är infällt i den stora stenen. Även gravvårdar i svart diabas med rik schablondekor blir gängse vid sekelskiftet. De är dock inte lika vanliga på Östra kyrkogården som på många andra kyrkogårdar i stiftet. Ett exempel som även visar att allt fler hade råd att köpa en "katalogsten" är en liten schablondekorerad sten över A.G. och Anna Bergström (212 ÖS).

Gravvårdar i jugendstil gjorde också sitt intåg vid sekelskiftet 1900. Inspiration hämtades här från naturens oregelbundna och organiska former. Ett sådant exempel är gravvården på T. V. Bladh / J. W. Johnsons familjegrav (309).

1900 – 1900-talets mitt

Från vänster: 224, 95 och 55.

Som en reaktion mot sekelskiftets ideal uppstod efter en tid ett krav på reglering av gravvårdarnas utseende, främst beträffande höjd men också beträffande material och utformning. Kyrkogårdarna upplevdes som röriga och stenarna som alltför stora. De serietillverkade gravvårdarna fann man också vara gjorda utan känsla och hantverksskicklighet. Främst arkitekten Harald Wadsjö presenterade andra alternativ till gravvårdar där inspiration hämtats från tidiga gravvårdar och där föresatsen även var att hitta tillbaka till en äldre hantverkstradition. Exempel på en gravvård av denna typ är den över den över stenhuggarmästaren J.A. Bergqvist med familj (224).

På 1930- och 40-talet började funktionalismen påverka gravkonsten mot det än mer avskalade. Från att ha varit smala och höga blir gravvårdarna också lägre och bredare (en typ som ibland omnämns som portföljstenar). Under mellankrigstiden förändrades med andra ord idealet till förmån för mer anspråkslöst utformade stenar och större enhetlighet. Exempel på detta kan ses på gravvården över Karolina Andersson med familj (95) och på marmorgravvården över skomakarmästaren L.P. Friberg med familj (55)

1900-talets mitt – idag

I samband med att levnadsförhållandena blev bättre blev konformismen än mer tydlig, med ett enhetligt formspråk med ytterst små variationer. Fram till 1950-talet var stenens dekor som regel helt symmetrisk men därefter blir en asymmetrisk dekor allt vanligare, likaså var materialet fram till denna tid oftast mörkt grå granit och svart diabas. Från 1960-talet används fler stensorter och gravstenar i röd granit blir allt vanligare.

Från och med 1990-talet har den ökande individualiseringen i samhället gjort att gravvårdsutvecklingen gått mot en mer personlig utformning. Större ansträngningar görs nu för att manifesteras vem den gravsatte var i livet. Detta innebär att gravstensformer, symboler och inskriptioner nu åter är mer varierande. Nytt är också att utsmyckningen av gravarna inte längre består enbart av blommor och gravlyktor. Exempelvis har änglar och stenar med text blivit vanligt förekommande tillägg.

Olika exempel på mer sentida gravvårdar, från perioden 1900-talets mitt fram till idag.

Kulturhistoriskt värde

Det kulturhistoriska värdet är inte statiskt och vad som anses vara kulturhistoriskt värdefullt varierar med tiden. Det som i sin samtid anses vara fullt eller ointressant kan senare upphöjas till kulturarv. Kulturhistoriskt värde består av flera samverkande delvärden. Dessa finns beskrivna i Axel Unnerbäcks bok *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, vilken varit vägledande vid detta arbete.*

Kyrkogårdar och gravvårdar kan ge information om samhällets historia, både på lokal, regional och nationell nivå. De har då ett **samhällshistoriskt** och/eller ett **lokalhistoriskt värde**. Till exempel kan inskriptioner på gravvårdar berätta om vilka näringar som varit vanligt förekommande under olika tider, om specifika händelser eller om byar och gårdar som inte längre finns kvar. **Socialhistoriskt värde** gränsar ofta till samhällshistoriskt värde, men med fokus på människan i samhället. På kyrkogårdar speglas det sociala livet tydligt, då människor tidigare ofta begravdes på olika delar av kyrkogården beroende på klass och ekonomiska möjligheter att köpa en gravplats. Genom inskriptioner kan också män, kvinnor och barns status i samhället under olika perioder avläsas. **Personhistoriskt värde** kan tillskrivas gravvårdar över kända och intressanta personer.

Miljöskapande värde kan tillskrivas gravvårdar som i sig inte har ett högt kulturhistoriskt värde, men som genom sin placering eller som del i en grupp är viktiga för helhetsmiljön på kyrkogården. Även vegetation, murar, byggnader och andra inslag på en kyrkogård kan ha miljöskapande värde. Gravvårdar som är konstnärligt gestaltade kan tillskrivas **konstnärligt värde**.

Inskriptioner berättar mycket om bygden och människorna som levtt där, liksom om näringslivet och samhällets utveckling i stort. Vad som står skrivet på en gravvård är ofta typiskt för den tid då den tillkom. På gravvårdar från 1600-1800-talet och genom nästan hela 1900-talet finns många antika och kristna **symboler**. Idag har dessa symboler till stor del ersatts av dekorer och symboler med personliga förtecken.

I övrigt bör gravvårdar som är **tillkomna före mitten av 1800-talet** bevaras, eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella serietillverkningen av gravvårdar, och eftersom få såpass gamla gravvårdar finns bevarade. Även gravvårdar tillkomna från mitten av 1800-talet till 1930-talet kan vara hantverksprodukter väl värda att bevara. Gravvårdar kan vara värda att bevara på grund av materialet som de är utförda i. Alla gravvårdar eller detaljer i **gjutjärn** bör bevaras, eftersom de berättar om en unik tillverkningsmetod och för att många gjutjärnsdetaljer redan har försvunnit. Likaså bör gravvårdar i **smidesjärn** bevaras. **Träkors** var länge vanligt förekommande på gravar. Få av dessa finns kvar på kyrkogårdarna på grund av materialets förgänglighet och de bör därför bevaras. Likaås bör gravvårdar i **lokala material** eller hantverk bevaras.

Tidstypiska gravvårdar kan även pekas ut som kulturhistoriskt värdefulla. Syftet med bevarande är då att visa på variationen i stil under olika tider. Dessa gravvårdar bidrar då till att visa på olika tidsskikt på kyrkogården. På exempelvis en utvidgning från 1940-talet kan det vara viktigt att bevara gravvårdar från den perioden, medan det i ett kvarter med många gravvårdar från förra sekelskiftet är viktigt att bevara just dessa.

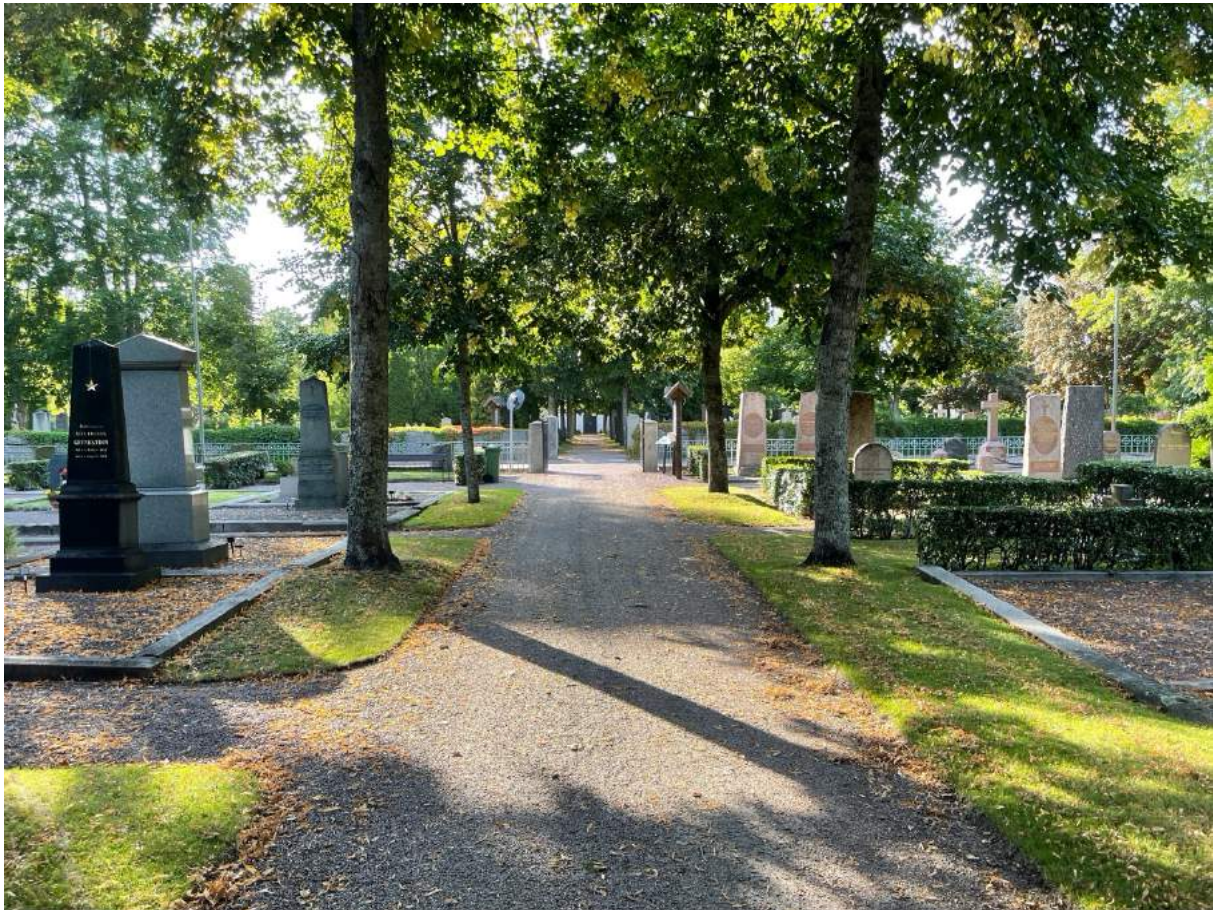
Urval av gravvårdar

Urvalet av gravvårdar som ska bevaras har baserats på ovan nämnda kulturhistoriska värden, riktlinjer i Centrala Gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* och diskussioner i referensgruppen.

De kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna har delats in i kategorierna "mycket värdefull" och "värdefull", enligt Centrala Gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*.

De gravvårdar som klassas som **mycket värdefulla** ska bevaras när gravrätten återlämnas. De ska sålunda inte återanvändas och så långt som möjligt bevaras på sin ursprungliga plats. De **värdefulla** gravvårdarna bör bevaras. Förändringar av värdefulla gravvårdar och återupplåtelse av gravplatsen kan ske, så länge det kulturhistoriska värdet inte minskar. Vid tveksamheter kring detta bör Länsstyrelsen kontaktas. Många av de värdefulla gravvårdarna ingår i ett sammanhang som ger dem miljöskapande värde och gör dem viktiga för kyrkogårdens eller ett kvarters karaktär.

Urvalet av gravvårdar har gjorts av Maud Forsberg, Antikvarietjänst och Mattias Libeck, Libeck antikvarie, i samråd med en referensgrupp bestående av Elna Forsberg, Tord Näslund och Karin Jardelid från kyrkogårdsförvaltningen samt tjänstemännen Charlotta Hagberg och Sandra Albertus. Förtroendevalda representanter i referensgruppen har varit Benny Ahremark Persson (Kyrkorådet), Karl-Gustav Strid (Domkyrkoförsamlingens församlingsråd), Lennart Andersson (Norrstrands församlingsråd).

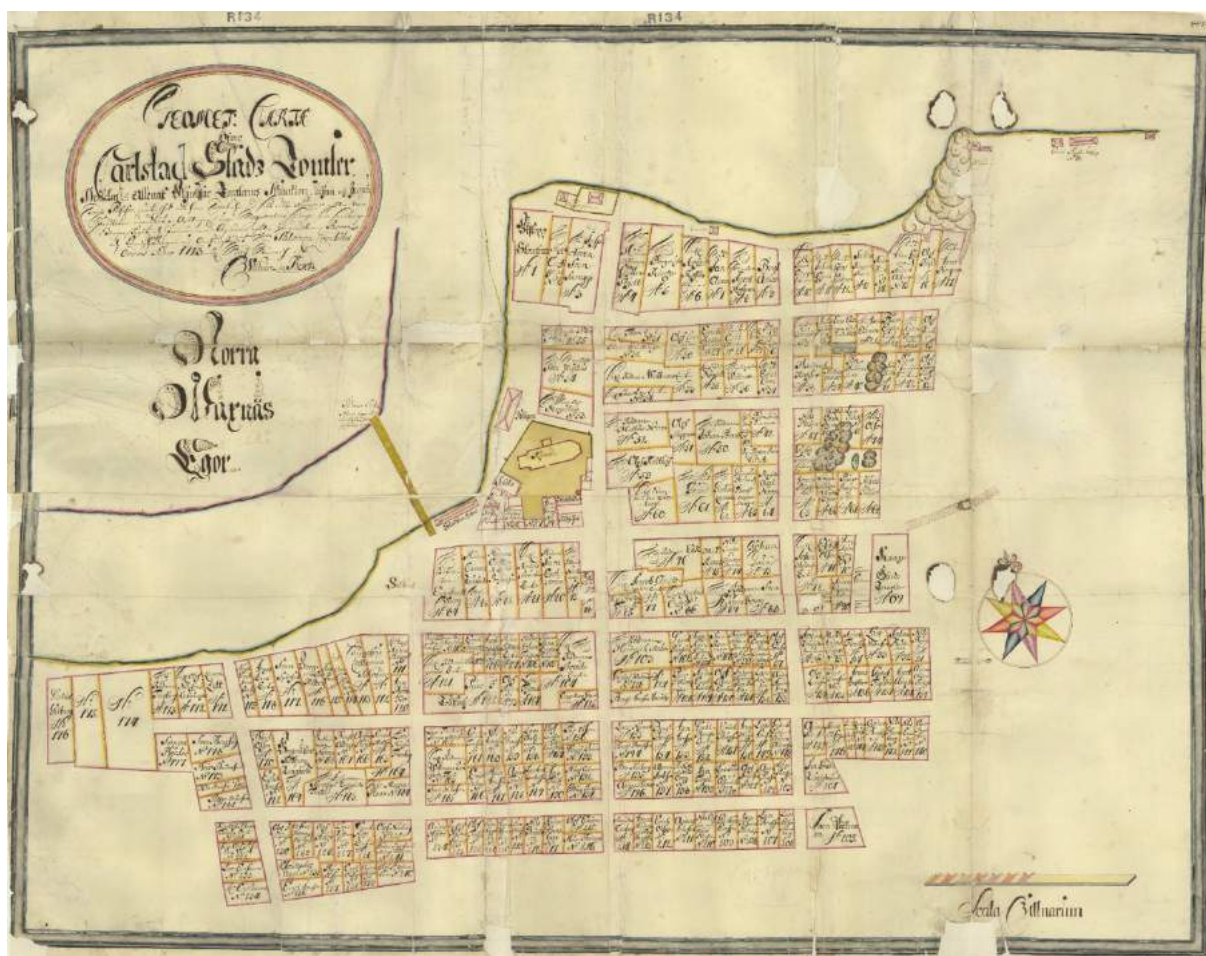

ÖSTRA KYRKOGRÅDEN

Fastighetsbeteckning:	Karlstad Norrstrand 1:33
Gravskick:	Kistgravplatser, urngravplatser
Antal gravsättningar:	14 st/år de senaste 10 åren
Tillkomst:	1895
Utvidgningar:	-
Area:	14 787 m ²

År 1584 grundade hertig Karl, senare Karl IX, staden Karlstad, belägen vid Vänerns norra strand. Staden är uppbyggd på ett deltaområde bestående av älvfåror, öar och restsjöar. På den största ön, Tingvalla, utvecklades under medeltiden en handels- och tingsplats, omnämnd första gången 1290. Första uppgiften om en kyrka på Tingvallaön, Tingvalla kyrka, härrör från mitten av 1300-talet. Vid denna tid hörde kyrkan i Karlstad till Skara stift. År 1581 bildades det som nu är Karlstads stift, omfattande Värmland och delar av Västergötland. Huvudsätet låg i Mariestad och där var också den så kallade superintendenten placerad. 1647 ändrades stiftets gränser och superintendentsuren flyttades till Karlstad som blev stiftsstad och stadens kyrka fick särställning som domkyrka. 1772 fick superintendenten titeln biskop.

Den ursprungliga församlingen, Tingvalla församling, delades i samband med att Karlstad grundades upp i två församlingar: Karlstads stadsförsamling och Karlstads landsförsamling, som tillsammans bildade ett pastorat. 1934 återförenades de båda församlingarna i Karlstads församling, sedermera Karlstads domkyrkoförsamling.

Karta från år 1713 över Karlstad med kyrkan vid den gamla kyrkplatsen invid västra älvgrenen. Lantmäteriet.

Den äldsta bevarade stadsplanekartan för Karlstad, upprättad 1646, visar några oregelbundna kvarter kring en kyrka vid Klarälvens västra älvgren, där Stadshotellet står i dag. På denna plats var kyrkan belägen fram till 1719 då den ödelades i samband med den omfattande stadsbrand som drabbade Karlstad detta år. När den nya kyrkan skulle uppföras valde man en ny placering på det så kallade Lagberget. Murningsarbetena påbörjades 1723 och sju år senare kunde kyrkan invigas. Domkyrkan är Karlstads äldsta kvarvarande byggnad.

Under andra hälften av 1900-talet uppfördes ett flertal så kallade distriktskyrkor i Karlstad. Den första var Norrstrandskyrkan, färdig 1959. Därefter följde Råtorpskyrkan (1966), Herrhagskyrkan (1972), Kroppkärnskyrkan (1973), Västerstrandskyrkan (1978), Kronoparkskyrkan (1980), Vikenkyrkan (1983) och Rudskyrkan (1993). Sedan 2014 ingår alla kyrkorna, med undantag för Herrhagskyrkan och Rudskyrkan vilka har upphört att fungera som kyrkor, i Karlstads pastorat. Pastoratet omfattar även Alsters kyrka, Nyeds kyrka, Älvsbacka kyrka, Väse kyrka och Östra Fågelviks kyrka.

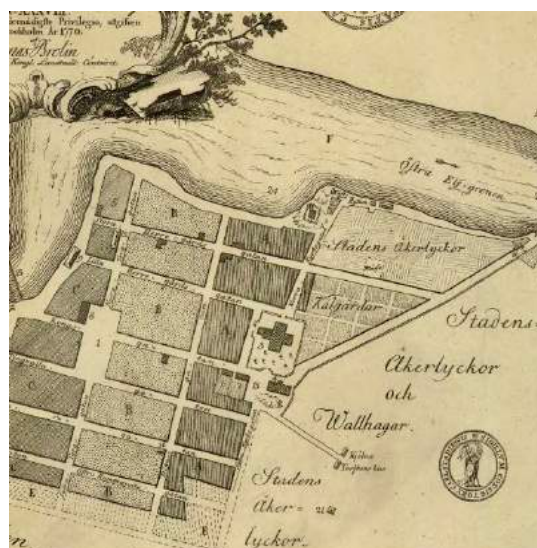
Inom Karlstads pastorat finns det i dag nio kyrkogårdar. Fyra av dessa är belägna i tätorten Karlstad: Västra och Östra kyrkogården, Ruds kyrkogård, även kallad Norra kyrkogården, samt Mosaiska kyrkogården. Gemensamt för kyrkogårdarna i Karlstad är att de inte ligger i anslutning till en kyrka såsom pastoratets övriga kyrkogårdar gör. Fram till 1800-talets början skedde emellertid gravsättningar även här intill kyrkan. I samband med att nuvarande domkyrkan färdigställdes 1730 anlades en kyrkogård runt den. Strax sydväst om kyrkobyggnaden finns en minnessten över dem som begravts här.

Minnessten över de människor som begravts på den gamla kyrkogården vid domkyrkan.

Innan kyrkogården vid domkyrkan togs i bruk låg stadens begravningsplats intill kyrkan vid den västra älvgrenen. Här var kyrkogården belägen under ca 400 år, trots att platsen med dess direkta närhet till älven egentligen var ganska olämplig för ändamålet. Vid flera tillfällen ska pålningsarbeten ha utförts runt kyrkogårdsområdet. Även sedan kyrkogården flyttats till domkyrkan ska den gamla begravningsplatsen ha använts en tid. Det visade sig att gravdjupet kring kyrkan på Lagberget var otillräckligt. Först omkring 1740 var kyrkogården helt färdig sedan dyrbara sprängningsarbeten företagits.

Det var i äldre tid vanligt att norra sidan av en kyrkogård inte användes för begravning. Norr förknippades med onda makter och det ansågs mindre hedersamt att begravas där. Så tycks även fallet ha varit vid domkyrkan. Mot slutet av 1700-talet visade sig begravningsplatsen vid domkyrkan vara otillräcklig varför västra kyrkogården anlades intill Östra bronns norra landfäste. Liksom tidigare användes den gamla kyrkogården ytterligare en tid. Gravsättningen vid domkyrkan lär ha upphört helt först 1830. Under de sista åren ska gravsättning enbart ha förekommit i familjegravar. En avveckling av kyrkogården tycks ha inletts tämligen omedelbart därefter. Vid slutet av 1830-talet ska alla gravvårdar och gravar ha varit borttagna från den tidigare kyrkogården. Västra kyrkogården togs i bruk år 1800.

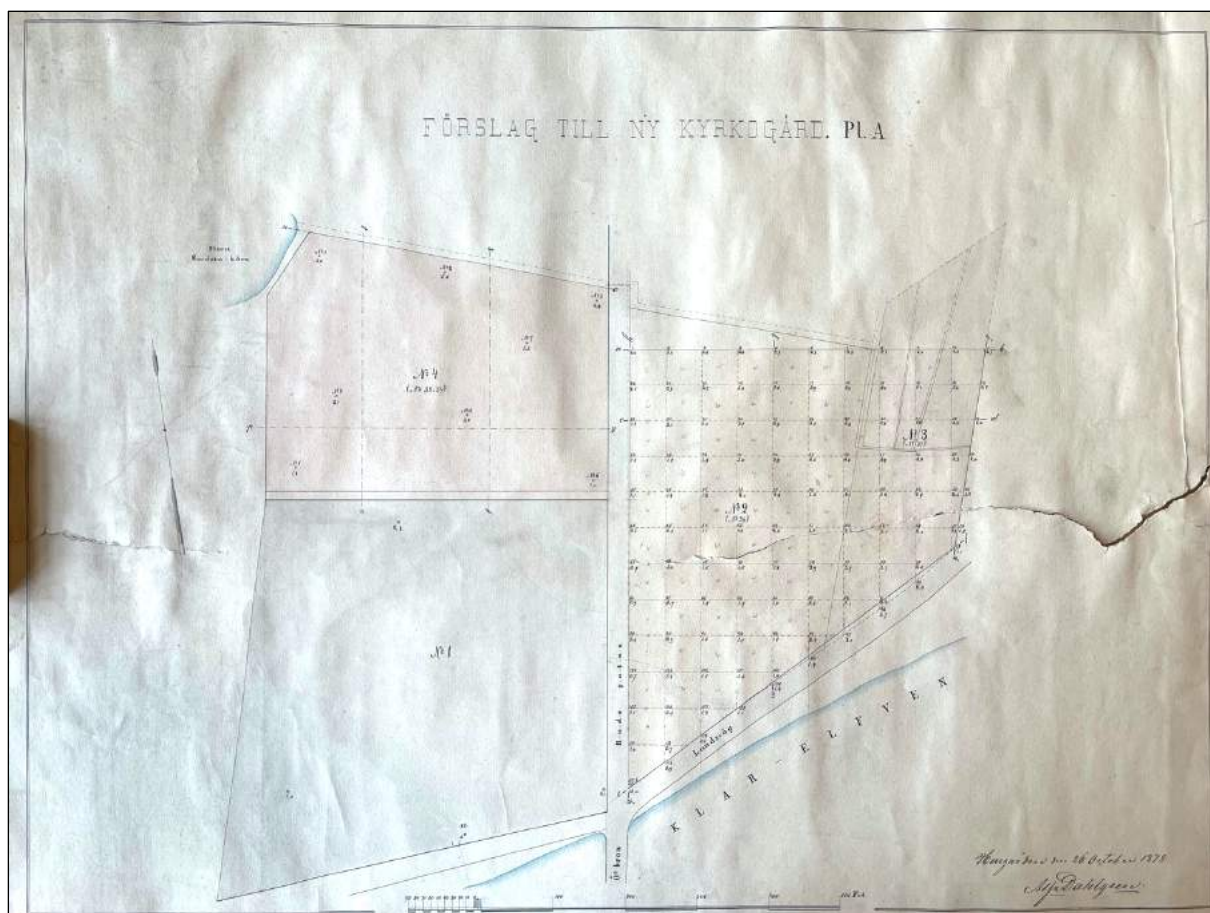

Kartan från 1770 visar gravar på södra sidan av kyrkogården vid domkyrkan. Lantmäteriet.

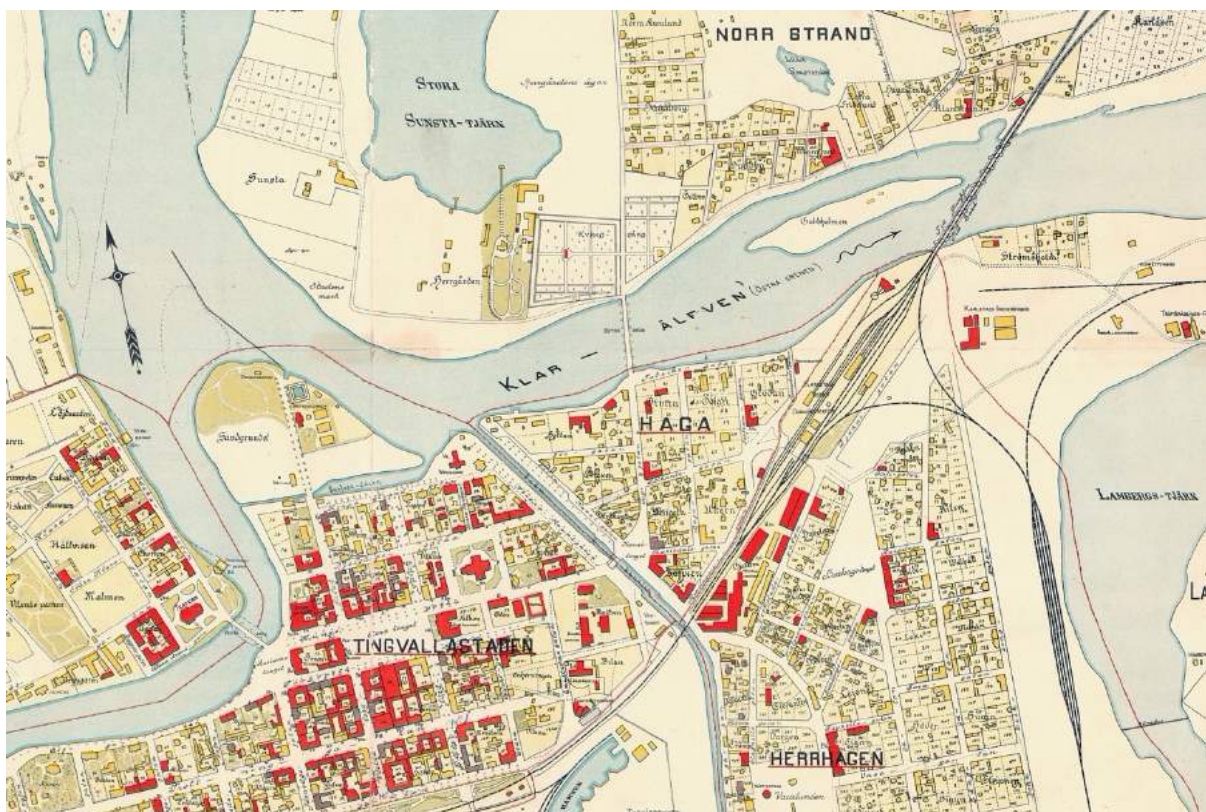
Östra kyrkogårdens historik

Östra kyrkogården anlades sedan Västra kyrkogården blivit fullbelagd och togs i bruk år **1895**. Tidigare kallades Östra kyrkogården för Nya kyrkogården och Västra kyrkogården var den Gamla kyrkogården. Invigningen förrättades av den dåvarande biskopen C. H. Rundgren som själv begravdes på den Västra kyrkogården ett drygt decennium senare.

Arbetet med den nya begravningsplatsen för Karlstads församlingar inleddes redan i slutet av 1870-talet, sex år efter den senaste utvidgningen av Västra kyrkogården. Det stod med andra ord klart att det i relativt närstående tid skulle behövas en ny begravningsplats. En utredning som utfördes vid tiden ledde fram till tre olika geografiska alternativ: en åker vid Våxnäs, en åker vid Norra Sandbäcken samt områdena närmast norr och öster om Västra kyrkogården. Då de längre bort belägna platserna inte ansågs medföra några fördelar beslutades att man skulle gå vidare med områdena intill Västra kyrkogården vilka noggrant avvägdes och mättes in. Sammantaget var det fråga om tre tomter av olika storlek med tre olika ägare. Tre kostnadsförslag togs fram vilka avsåg inköp av mark, nödvändiga markarbeten samt en kyrkogårdsmur av gråsten. Alla alternativ innebar höga kostnader varför projektet sköts på framtiden. Man köpte sig tid genom att höja priset för enskilda gravar på den befintliga kyrkogården från 14 till 50 öre, vilket förefaller ha dämpat efterfrågan på dessa gravplatser något.

Förslag till ny kyrkogård upprättat 1878. Ägora 2, 3 och 4 hade olika ägare. Värmlandsarkiv.

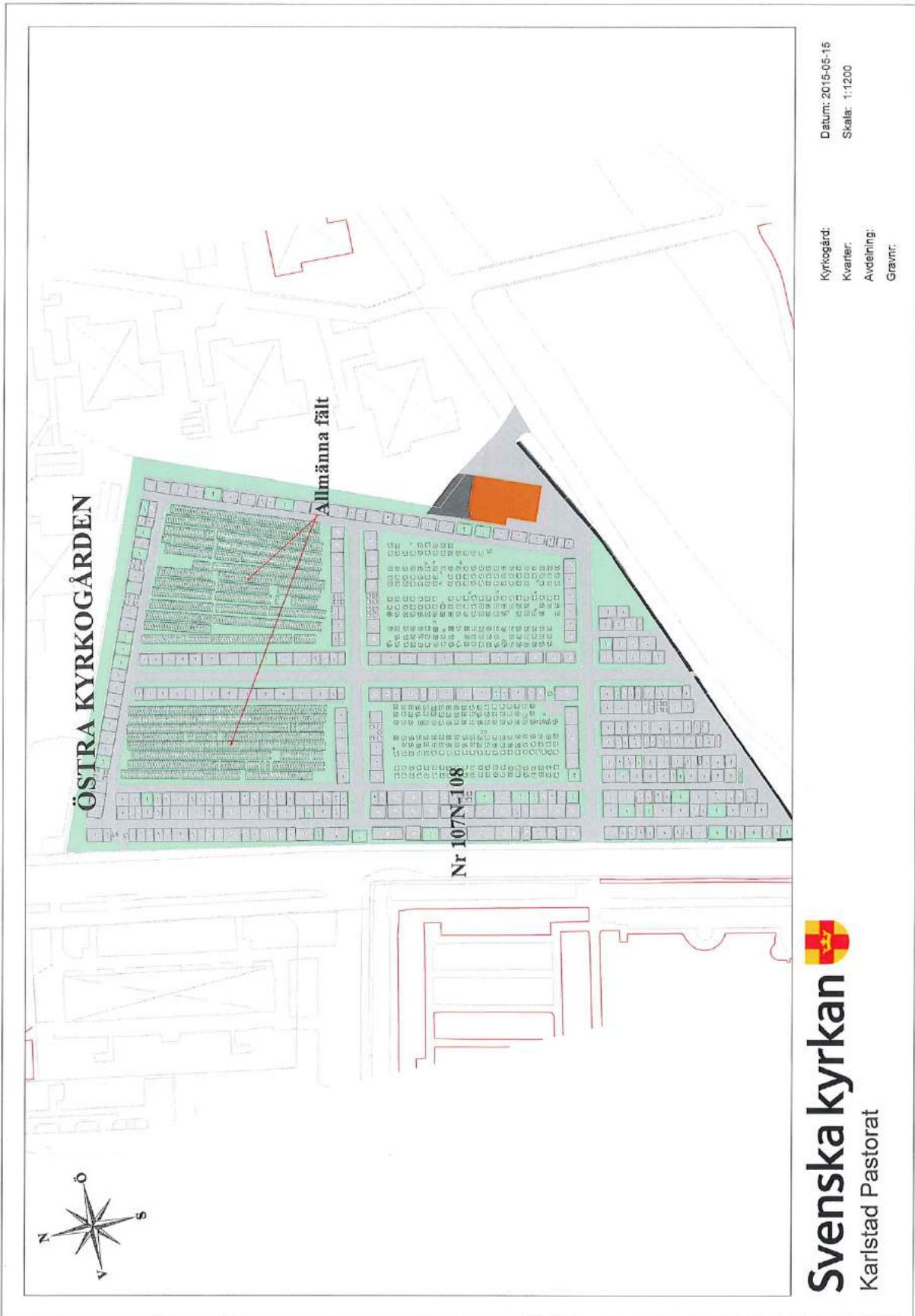
Utsnitt ur karta över Karlstad från 1908. Vid det här laget hade stadsdelen Norrstrand så sakteliga börjat växa fram vilket medförde att de båda kyrkogårdarna fick ett mer centralt läge. Karlstads kommun.

Ännu vid inledningen av 1890-talet fanns det outnyttjade enskilda gravplatser på Västra kyrkogården. Däremot rådde det stor brist på utrymme inom de allmänna fälten och 1892 aktualiserades den tidigare genomförda undersökningen på nytt. Man tittade även på andra tänkbara placeringar, dels i närområdet, dels på "Pastors lönejord" som var ett område beläget väster om Kvarnberget. Till slut föll valet på området direkt öster om den befintliga begravningsplatsen. Markområdet norr om kyrkogården, vilket tidigare hade utretts, lämnades därhän. Huvudsaklig ägare av marken på östra sidan var en herr J. F. Lundin (ev. Johan Fredrik Lundin, C1 125, †1895). En mindre del ägdes av en herr A. F. von Wachenfeldt (ev. Adolf Fredrik Wachenfeldt, A2 206, †1905). Efter långdragna förhandlingar kunde ett köp genomföras.

Liksom på Västra kyrkogården utgjordes en stor del av Östra kyrkogården av allmänna gravfält, betecknade A, B, C och D. På fält A och B ägde gravsättningar rum mellan 1895–1906. Under senare delen av 1900-talet kom både fält A och B att omdisponeras till urngravar med gravrätt. På de allmänna fälten C och D skedde gravsättningar under åren 1906–1916. År 2004 togs beslut om att de dessa ska bevaras och att inga nya gravrätter ska upplåtas här.

Redan ca 20 år efter Östra kyrkogårdens invigning påbörjades arbetet med en ny begravningsplats. Undersökningar gjordes av ett flertal platser i staden och dess närhet. Slutligen ansågs en utvidgning av Västra kyrkogården mot norr eller en ny kyrkogård på hemmanet Ruds ägor vara de mest fördelaktiga alternativen. Valet föll på det senare. Invigningen av begravningsplatsen på Rud, kallad Norra kyrkogården, förrättades i november 1919 och de första gravsättningarna genomfördes runt samma tid.

Karta över Östra kyrkogården.

Östra kyrkogården idag

När Västra kyrkogården var fullbelagd i slutet av 1800-talet anlades en ny friliggande kyrkogård öster om den gamla. Begravningsplatsen, som invigdes 1895, är anlagd på plan mark och avgränsas i norr av en häck mot flerbostadshuset och i öster av en häck och ett plank. I söder, mot gångstråket och älven, finns en mur och mot Rudsvägen i väster ett järnstaket. Längs kyrkogårdens norra, östra och södra sida växer en trädkrans av lönn. I sydöstra hörnet finns en ekonomi- och personalbyggnad.

Östra kyrkogården har en relativt homogen karaktär med stämningsskapande vegetation och raka gångar i nord-sydlig och öst-västlig riktning. De breda gångar som genomkorsar kyrkogården kantas av lindalléer. Tillsammans med de gångar som finns längs kyrkogårdens ytterkanter omger de fyra gräsbevuxna ytor (idag fält A-D) med rester av allmänlinjer. Två av fälten har kompletterats med familjegravar.

Till kyrkogårdens romantiska karaktär bidrar också de många monumentala gravanordningar från tiden runt sekelskiftet 1900.

Fält A

Fält A är kvadratisk, och beläget i kyrkogårdens sydvästra hörn. Fältet består av en öppen gräsyta med solitära träd och buskar. I alla väderstreck omges det av familjegravar samt av träden i alléerna.

Fältet har ursprungligen varit en allmänning från tiden runt sekelskiftet 1900, men endast ett fåtal gravvårdar från den så kallade allmänlinjen finns bevarade. Dessa är mycket små och av varierad utformning i material som granit, diabas och gjutjärn.

Idag är fältet upplåtet för familjegravar på vilka sentida gravvårdar är resta.

Fält B

Fält B är kvadratisk, och beläget i kyrkogårdens sydöstra hörn. Fältet består av en öppen gräsyta med solitära träd och buskar. I alla väderstreck omges det av familjegravar samt av träden i alléerna och trädkransen.

Fältet har ursprungligen varit en allmänning från tiden runt sekelskiftet 1900, men endast ett fåtal gravvårdar från den så kallade allmänlinjen finns bevarade. Dessa är mycket små och av varierad utformning i material som granit, diabas och gjutjärn.

Idag är fältet upplåtet för familjegravar på vilka sentida gravvårdar är resta.

I kvarteret växer två manchurisk valnöt och tre pagodkornell, vilka båda är ovanliga så kallade exoter.

Fält C

Fält C är kvadratisk, och beläget i kyrkogårdens nordvästra hörn. Fältet består av en öppen gräsyta med endast ett fåtal stora träd. I alla väderstreck omges det av familjegravar samt av träden i alléerna.

Fältet är ett bevarat allmänområde med ett relativt stort antal gravvårdar från 1912–19. Gravstenarna är mycket små och av varierad utformning i material som granit och diabas. Vitmålade träkors och gravvårdar av järn förekommer också.

Fält D

Fält D är kvadratisk, och beläget i kyrkogårdens nordöstra hörn. Fältet består av en öppen gräsyta med några solitära träd. I alla väderstreck omges det av familjegravar samt av träden i alléerna och trädkransen.

Fältet är ett bevarat allmänområde med ett relativt stort antal gravvårdar från 1906–12. Gravstenarna är mycket små och av varierad utformning i material som granit och diabas. Vitmålade träkors och gravvårdar av järn förekommer också.

I kvarteret växer en kaukasisk vingnöt, vilken är en ovanlig så kallad exot. Här finns även en slöjgran.

Familjegravar

Det triangelformade området längst i söder består enbart av familjegravar. Familjegravar omger också de fyra fältens ytterkanter.

De flesta gravplatserna är grusbelagda och avgränsas av järnstaket, stenram eller häck med så kallade häckben. Häckstrukturen är på vissa ställen mycket tydlig.

På flera gravplatser finns buskar och träd planterade, varav några så kallade sorgträd. På några gravar finns även så kallade sedumkullar.

Många gravanordningar har monumentala gravvårdar från tiden runt och strax efter sekelskiftet 1900, vilka bidrar till kyrkogårdens karaktär. Deras utformning varierar men flera av dem är unika för Östra kyrkogården.

Inskriptioner och titlar

På många av Östra kyrkogårdens gravvårdar finns intressanta titlar och inskriptioner. Många av titlar återspeglar stadens invånare och Karlstads funktion som residens-, stifts-, militär-, sjöfarts-, industri-, handels- och skolstad. Många av stadens tidigare ledande personer är begravda här. Här finns även titlar som sticker ut, såsom pyrotekniker och auditör. Yrkestitlarna är vanligtvis kopplade till män. Vid kvinnornas namn förekommer i regel endast inskriptioner som hustrun, dottern, änkan och fröken, något som förekommer långt in på 1900-talet.

En samhällsgrupp från en förfluten tid är tjänstefolket. På Östra kyrkogården finns en något säregen gravplats, nummer 136S, med två mindre pulpetstenar resta över Anna Eriksson och Kajsa Jonsson. Båda tjänade sitt uppehälle som trotjänarinna, titeln pryder båda stenarna. Trotjänarinnan kunde ha en nära relation till de personer de arbetade för och sågs inte sällan som en familjemedlem. Ibland har de även fått sitt sista vilorum i "herrskepets" familjegrav.

På många gravvårdar förekommer också bibel- och psalmhänvisningar liksom texter likt "Vår älskade är ej död, han sover", "Se här det rum, där du skall bo, Den bädd, där du skall hvila." eller "Jag vet att min förlossare lever". På ett flertal gravvårdar framgår det också vilka som låtit resa stenen. Några exempel är: "Lärjungar reste vården", "Sveriges arbetare reste vården" och "Stenen restes af tacksam husbonde".

Bilden visar gravstenen på gravplats 298.

Grönt kulturarv på Östra kyrkogården

Att gå omkring på en kyrkogård kan vara en i det närmaste meditativ upplevelse och till den bidrar inte minst grönskan. Östra kyrkogårdens vegetation är mycket varierad och det är kyrkogårdsförvaltningens mål att upprätthålla mångfalden av olika arter av blommor, buskar, häckar och träd.³ Nedan följer därför en sammanställning av de växter som kan räknas till det gröna kulturarvet och som om möjligt bör bevaras. Se vidare under rubriken "Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkogården".

Träd

Runt kyrkogården (norra, östra och södra sidan) finns en trädkrans bestående av skogslönn.

Alléerna som löper i öst-västlig och nord-sydlig riktning längs huvudgångarna består av glanslindar. De planterades på 1980-talet och ersatte då park- och skogslindar. Trädreder av gran finns också längs fälten i kvarter C och D.

På kyrkogården finns också ett antal solitära träd som slöjgran****, paraplyalm⁴, prydnadsapel, hängask, björk och blågran.

Det finns även så kallade sorgträd på flera gravplatser. Beståndet består av hängalm⁵, hängask, och hängkaragan. Längs Nygatan i väster finns en gravplats med två stora ornäsbjörkar⁶. På flera gravplatser har också syrenhortensia, idegran, fågelbogran, tujor och cypresser planterats, varav barrväxterna i flera fall har växt sig mycket stora och på så sätt "tagit över" gravplatsen. De bidrar dock i många fall till kyrkogårdens karaktär.

För att säkerställa vården av trädbeståndet har en särskild trädvårdsplan tagits fram för kyrkogården.

Förklaringar

Asterisker ger uppgifter om växtens förekomst och historia i Sverige. Uppgifterna är hämtade från SLU Artdatabanken:

*Svensk förekomst: Bofast och reproducerande, Svensk invandringshistoria: Spontan

**Svensk förekomst: Bofast och reproducerande, Svensk invandringshistoria: Aktivt införd efter år 1800

***Svensk förekomst: Bofast och reproducerande, Svensk invandringshistoria: Aktivt införd och naturaliserad före år 1800

****Svensk förekomst: Tillfällig förekomst (alt. kvarstående), Svensk invandringshistoria: Aktivt införd efter år 1800

*****Svensk förekomst: Osäkert om påträffad, Svensk invandringshistoria: Aktivt införd efter år 1800 (inga noterade exemplar)
I fotnoter anges övrig historik om omnämnd växt.

³ Inom ramen för denna bevarandeplan ryms inte en djupare studie av den biologiska mångfalden och förekomsten av hotade arter och de ekosystem i vilka de ingår.

⁴ Uppstod som en fröplanta i en plantskola i Skottland 1816.

⁵ Uppstod som fröplanta i Skottland under 1800-talets första hälft.

⁶ Ornäsbjörkar är alla avkomlingar till en björk med flikiga blad som hittades på Lilla Ornäs i Dalarna 1767.

Exoter

Kyrkogårdsansvariga har genom tiderna gärna planterat exotiska träd. Det var särskilt vanligt vid tiden kring sekelskiftet 1900 men intresset återuppstod vid millenieskiftet. Kyrkogårdarna innebär ofta ett skyddat läge och ett mikroklimat som gör det möjligt att växter som normalt inte odlas här kan trivas och utvecklas. På Östra kyrkogården finns exempelvis ovanliga träd som manchurisk valnöt**** och kaukasisk vingnöt****, samt en mycket ovanlig pagodkornell*****⁷.

Häckar

Kyrkogården omgärdas mot öster av en formklippt tujahäck. Mot norr finns en häck av häckoxbär. Häcksystemet inne på kyrkogården består av rygghäckar och häckben av häckoxbär, varav de förstnämnda hålls 90 cm höga och de sistnämnda 50-60 cm. Även buxbomshäckar⁸ förekommer.

Övrigt växtmaterial

I Sverige har det funnits organiserad handel med plantskoleväxter i 200 år. Exempelvis började Experimentalfältets plantskola i Stockholm odla och sälja plantskoleväxter på 1810-talet. En omfattande växtkatalog finns från 1836. Man kan dock utgå från att många av de plantor som användes förr grävdes upp i naturen eller exempelvis på den egna gården eller torpet. Att hämta plantorna lokalt ger en försäkran om att växterna tål lokala klimatförhållanden och många gamla "torpväxter" finns därför fortfarande kvar på våra kyrkogårdar. På Östra kyrkogården kan ormbunskväxter, blåsippor och liljekonvaljer ha hämtats från naturen, medan exempelvis funkia, plymspirea och bergenia kan räknas till så kallade gårds- eller torpväxter.

På många platser finns lokala traditioner när det gäller arrangemang av växter på gravplatser. Ett intressant exempel på Östra kyrkogården är de så kallade sedumkullarna som består av en lätt förhöjd jordbädd överväxt med sedum. Gravkullar av denna typ förekommer relativt ofta förr, men är numera ovanliga. Troligen var de som fanns i denna landsända oftast täckta av gräs eller möjligen vintergröna. Gravkullar täckta av sedum tycks vara unikt för Västra och Östra kyrkogården.

⁷ En kornellväxt som i SLU:s artdatabank inte är registrerad med ett enda exemplar i Sverige.

⁸ Buxbom kom till Sverige redan på 1700-talet.

Övriga växter av kulturhistoriskt värde:

Ormbunsväxter⁹

- Träjon*
- Strutbräken*

Perenner

- Liljekonvaljer*
- Funkia****¹⁰(olika sorter)
- Daglilija¹¹
- Blåsippa*
- Pion****¹²
- Plymspirea**
- Bergenia****¹³

Lökväxter

- Scilla¹⁴
- Tigerlilija**
- Vårlök

Vedartade buskar

- Syrenhortensia/Vipphortensia****¹⁵
- Rosväxter
- Rododendron
- Syren** (lila och vit)
- Bukettspirea****
- Parkolvon***
- Forsythia
- Paradisbuske****
- Schersmin****
- Rönnsamak****
- Ginnalalönn****

---

⁹ Gamla växter som förvildats på kyrkogården.

¹⁰ Funkia/Hosta kom till Europa från Asien på 1780-talet, och har belagts sålts i Sverige från 1884.

¹¹ Daglilijs fanns i botaniska trädgården i Uppsala redan 1685.

¹² Har funnits att köpa i Sverige från 1850-talet.

¹³ Hjärtbergenia är en gammal gårdsväxt som belagts fanns i Uppland på 1920-talet.

¹⁴ Odlad i Sverige sedan slutet av 1800-talet.

¹⁵ Har troligen funnits i Sverige sedan sekelskiftet 1900.

Byggnader på Östra kyrkogården

Personalbyggnaden

Personalbyggnaden ritades 1960 av Göran Lindell på arkitektfirman Havstad Hollström Lindell AB. Byggnaden tycks idag relativt förvanskad, och det är oklart om byggnaden från början ens varit vit. Tidigare skador i avfärgningen visar att byggnaden är uppförd av rött tegel. Taket är pappklätt med en brunmålade enkelt inklädd takfot. De högt placerade liggande fönstren är vitmålade.

Vid en renovering 2017 igensattes några av dörrarna och ett nytt entréparti i ek samt en stålport sattes in. Samtidigt byggdes ett kallförråd längs västra fasaden.

Byggnaden ligger avsides och dess utformning bidrar inte på ett positivt sätt till kyrkogårdens karaktär.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas längs Nygatan i väster av ett järnstaket som är uppdelat i sektioner mellan granitpollare. Entrén till Östra kyrkogården är placerad mitt emot entrén till Västra kyrkogården. Därmed bildas en axel som löper från Meta och genom båda kyrkogårdarna. Entrén markeras av två portstolpar i finhuggen granit. Mellan dessa finns ett svartmålat grindpar i smide. Längre norrut, finns det en mindre, grindförsedd entré.

Längst i söder övergår järnstaketet i en stenmur som sedan fortsätter längs kyrkogårdens södra gräns. I sydvästra hörnet finns en gravplats som tar muren i anspråk. Murens insida är där täckt av betong och dessutom avtäcks muren vid gravplatsen av stora granithällar.

Den södra muren består av sprängsten och sträcker sig förbi ekonomibygnaden. Där finns en ingång till kyrkogården. Mitt på sträckan finns också en snedställd öppning. Muren är uppförd som en kallmurad skalmur, vilket innebär att den är murad utan bruk och i två parallella skal med dränerande fyllning emellan.

Mot öster finns ett plank som sträcker sig ett tiotal meter norrut från ekonomibygnaden och som därefter övergår i en tujahäck. Häcken svänger av i nordöstra hörnet och fortsätter längs kyrkogårdens norra gräns. Här består dock häcken av häckoxbär.

Övrigt

Kyrkogårdens servicestationer är enkelt utformade med soptunnor, vatten och hållare för lånevaser.

Vid ingången finns en informationstavla samt en skylt som framtagits av Karlstads stift och som berättar om de båda kyrkogårdarna.

Detalj av grinden vid Östra kyrkogårdens huvudingång vid Nygatan.

Östra kyrkogårdens allmänna fält

Från början fanns det fyra allmänna fält på Östra kyrkogården: A, B, C, och D. Fälten A och B omdisponerades under senare delen av 1900-talet till urngravar med gravrätt. På C och D har ingen omdisponering skett. Enligt beslut taget av Kyrkogårdsnämnden den 24 januari 2004 ska C och D bevaras i sitt nuvarande utseende. De gravvårdar av sten, metall och trä som finns kvar ska bevaras och inga nya gravrätter ska upplåtas på dessa fält.

Övre raden från vänster, fält C och fält D på Östra kyrkogården. Ovan från vänster, fält A och fält B på Östra kyrkogården.

På **fält A** har omkring 800 gravsättningar ägt rum sedan fältet togs i bruk 1895. Från november år 1900 fram till 1960-talets början skedde inga gravsättningar här, med ett undantag, enligt tillgängliga uppgifter. Idag rymmer fältet knappt 180 gravplatser varav många med gravrätt. Ett flertal gravvårdar från den första perioden finns bevarade.

B-fältet togs i bruk i oktober år 1900. Epoken som allmänt gravfält upphörde i mars 1906, med undantag för några enstaka senare gravsättningar. 1986 togs fältet åter i bruk, nu för enskilda gravar. Från den första perioden finns det ett flertal bevarade gravvårdar. Idag finns 265 gravplatser varav många är upplåtna. Omkring 850 personer har begravts på fält B sedan invigningen.

Fältet D användes främst under åren 1906–1912. Många gravvårdar har bevarats från den tiden. Därefter har ett knappt tiotal personer begravts här. Totalt vilar närmare 730 personer på fält D. Ännu kvarstår två gravrätter.

Fält C togs i bruk 1912. Sommaren 1916 var det fullt och gravsättningarna upphörde. Därefter har enbart ett 15-tal begravningar ägt rum här. Ännu återstår en handfull gravrätter. Omkring 580 personer ligger begravda på fält C. Ett relativt stort antal gravvårdar finns bevarade.

Lagskydd

Begravningsplatsen är tillkommen före 1940 och skyddas därmed av kulturmiljölagens 4 kapitel §11-15. Där står bland annat följande:

I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

- 1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,*
- 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad, fast anordning eller vegetation, eller*
- 3. för att ändra medveten gestaltning av vegetationen.*

Vid frågor kring förändringar och tillstånd kontakta Länsstyrelsen Värmland.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av Östra Kyrkogården

Viktigt för helheten

- Stenmuren mot söder är ett viktigt arkitektoniskt element och avgränsar kyrkogården både fysiskt och symboliskt från omgivningen. Stenmuren ska bevaras. Muren inventerades 2015 inom ramen för stiftsprojektet *Stenmursprojektet i Karlstads stift*. Skötselråden i dokumentet bör följas.
- Järnstaketet mot Rudsvägen i väster är ett viktigt arkitektoniskt element och avgränsar kyrkogården både fysiskt och symboliskt från omgivningen. Staketet ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder.
- Kyrkogårdens ingångar ska bevaras.
- Grind av smidesjärn ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder.
- Kyrkogårdens gångar ska ha bevarad sträckning och beläggning.
- Kyrkogårdens ram- och grusgravar ska bevaras. Likaså ska trampstenar bevaras.
- Järnstaket runt gravplatser är viktiga för kyrkogårdens karaktär och ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder.
- Kyrkogården präglas av 1800-talets och det tidiga 1900-talets gravkultur, bland annat i form av högresta gravar och grusgravar. Karaktären ska bevaras.
- Mycket värdefulla gravanordningar, som är i pastoratets ägo, får inte avlägsnas från befintlig plats, ändras eller återupplåtas.
- Värdefulla gravanordningar, som är i pastoratets ägo, bör bevaras och inte avlägsnas från befintlig plats. När en gravanordning som klassats som värdefull är/blir återlämnad kan gravvården/gravplatsen återanvändas. Återupplåtelse bör ske utifrån vad som bedöms lämpligt i varje enskilt fall. En ny gravrättsinnehavare kan då exempelvis slipa ned inskriptioner och förse gravvården med nya. En annan möjlighet är att man vänder på gravvården och gör en ny inskription. På så vis bevaras inskriptionen till eftervärlden. I vissa fall kan originalgravvården lämnas orörd och en ny liggande sten tillföras. Återanvända gravvårdar kan förse med en recyclingsymbol för att redovisa förändringen och för att uppmärksamma eventuell inskription på baksidan. Värdefulla gravanordningar kan även vara möjliga att återanvända som "askgravlund".
- Skötsel- och underhållsplan för mycket värdefulla gravvårdar ska följas.
- Ekonomibyggnaden skyddas som kyrkogården i övrigt av kap 4 §11-15 i kulturmiljölagen.

Viktigt för de olika delarna

- Nya gravvårdar på återupplåtna gravplatser bör anpassas efter karaktären på respektive område, vad gäller storlek, form och material.
- Allmänlinjerna i fälten C och D ska bevaras i sin nuvarande form. Ingen återupplåtelse ska ske i fälten.

Vegetation

- Den biologiska mångfalden på kyrkogården ska bevaras så att kyrkogårdens karaktär inte förvanskas.
- Trädvårdsplanen ska följas. Trädbeståndet har miljöskapande värden och ska därför i möjligaste mån bevaras.
- Alléer, solitära träd och sorgträd ska bevaras. Vid behov ska de i första hand ersättas lika befintligt. Problemträd kan dock bytas mot annan sort.
- Strukturen med trädrader av gran längs gångar ska bevaras.
- Exoterna manchurisk valnöt, kaukasisk vingnöt och pagodkornell ska bevaras.
- Häcken i norr och öster avgränsar kyrkogården både fysiskt och symboliskt från omgivningen. Häcken ska bevaras.
- Häckstrukturen på kyrkogården ska bevaras. Rygghäckar ska hållas 90 cm höga och häckben 50-60 cm.
- Sedumkullar ska bevaras.
- Torpväxter bör bevaras.
- Ormbunkeväxter, liljekonvaljer, blåsippor och dylika växter som hämtats från naturen bör bevaras men hållas efter för att minska spridning.
- Olika buskrosor har funnits på kyrkogården under lång tid och bör bevaras.

Övrigt

- Servicestationer bör vara placerade så att de ej skymmer eller inkräktar på gravplatser. De bör också utformas på ett sådant sätt att de smälter in i omgivningen.

Mycket värdefulla gravvårdar Östra kyrkogården

*återlämnad gravplats

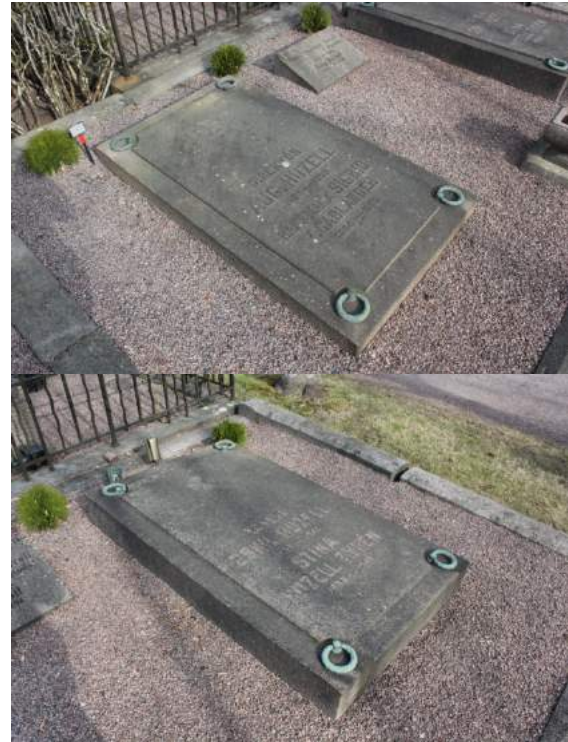
Gravnummer: 5*

Tillkomstår: 1940-tal

Urvalskriterium: Titel, bildar en helhet med gravplats 6.

Karaktäristik: Liggande gravhäll med text och korssymbol i relief samt fyra ringar i brons med formen av lagerkransar i de olika hörnen. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Apotekare Karl Ohlson *1855
†1903 Gerda v. Friesen f. Carlander *1868
†1943 dottern Alda Helena *1894 †1973

Gravnummer: 6

Tillkomstår: 1930- och 40-tal

Urvalskriterium: Sten 1 och 2, lokalhistoria (August Huzell grundade företaget Huzells i Karlstad.), titel, bildar en helhet med gravplats 5.

Karaktäristik: Sten 1 och 2 – Liggande gravhällar med text och korssymbol i relief, samt fyra ringar i brons med formen av lagerkransar i de olika hörnen. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Sten 1 – Direktör Aug. Huzell
1850-1935 hans maka Sigrid f. Carlander
1864-1953. Sten 2 – Konsul Eskil Huzell 1892 –
1940 Stina Huzell Tyrén 1900 - 1961

Gravnummer: 7

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket (ej sten)

Karaktäristik: Smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: -

Gravnummer: 12*

Tillkomstår: 1906

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk gravvård, inskription, socialhistoria

Karaktäristik: Stående gravvård i polerad diabas med förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Kristina Schenson 1851-1906/Vården restes af tacksam husbonde

Gravnummer: 9N*

Tillkomstår: Ca 1910

Urvalskriterium: Sten 1, lokalhistoria (Wenzel Falk var lärare vid stadens läroverk), titel, symbol

Karaktäristik: Mellanhög sten i diabas med förgylld text och korssymbol. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Majoren Wenzel Falk *1/9 1828 †3/12 1908 fru Anna Lisa Falk född Geijer *3/10 1841 †3/6 1910

Gravnummer: 15*

Tillkomstår: 1800-talets slut

Urvalskriterium: hantverk, bibelhänvisning, symbolik

Karaktäristik: Låg gravvård i form av en avbruten trädstam med förgylld text både på sidan och på ovasidan. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: L. G. Jansson *1841 †1890 2 tim. 4:7-8 v/Betty Jansson *1847 †1927

Gravnummer: 16*

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Tidstypisk gravvård, titel

Karaktäristik: Stående sten i diabas med en oval, polerad textspegel och förgylld text.

Inskription: F.d. stadsfiskalen P.F. Kylander *26/3 1842 †3/9 1916

Gravnummer: 20N/21*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, schablondekorerad gravvård, smidesstaket, geografisk hemvist

Karaktäristik: Sirligt utformat smidesstaket utan synlig grundläggning.

Inskription: A. G. Svensson *1839 †1922
 Maria Svensson *1844 †1930 Edgar
 Svensson *1879 †1908 Elin Danielsson född
 Svensson *1876 †1908 Axel Danielsson
 *1902 †1905 Kristina Svensson *1843 †1901/
 A.G. Svenssons i Alvik familjegrav

Gravnummer: 20S

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket (ej sten)

Karaktäristik: Sirligt utformat smidesstaket utan synlig grundläggning.

Inskription: -

Gravnummer: 35*

Tillkomstår: Tidigt 1900-tal

Urvalskriterium: Miljöskapande, inskription – sentens, titel

Karaktäristik: Mellanhög, smal obelisk i ljusgrå granit med inskriptioner och korsymbol i svart. Text på tre sidor.

Inskription: Seregeant A. Höglind *26/1 1837 †20/5 1922 Stina Höglind *5/9 1852 †2/6

1933/Fru R. J. Höglind *18/9 1834 †1/2 1909
 dotter M. T. Höglind *20/4 1873 †24/7
 1911/Jag hafver alltid och allestädes haft
 dig kär

Gravnummer: 38

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, inskription –
 sentens.

Karaktäristik: Högre bautasten i diabas
 med förgylld tex. Gravplatsen omges av
 en huggen stenram.

Inskription: A Winther familjegraf/Se här det
 rum, där du skall bo, Den bädd, där du
 skall hvila

Gravnummer: 41*

Tillkomstår: I början av 1900-talet

Urvalskriterium: Miljöskapande, säregen
 gravvård, smidesstaket

Karaktäristik: Mycket högre bautasten
 med stort försänkt kors och rektangulär
 polerad textspegel med förgylld text.

Gravplatsen omges av ett smidesstaket på
 huggen stenram.

Inskription: Alfred Lindgren 1833 – 1900
 hans maka Julia Lindgren 1842 - 1904

Gravnummer: 43N-43S*

Tillkomstår: Runt 1930-40-tal

Urvalskriterium: Tidstypisk, inskription,
 sedumkulle

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i
 granit

Inskription: *1838 Gustav Frykman †1926
 *1837 Hans maka Eva †1926 *1866 Evelina
 Frykman †1947 dotterdotter Lilly Johnson
 *1895 i New York †1900 i Karlstad."

Gravnummer: 44S*

Tillkomstår: I början av 1900-talet

Urvalskriterium: Tidstypisk, smidesstaket,
 symbol

Karaktäristik: Mellanhög gravvård i diabas
 med förgylld korssymbol och text.

Gravplatsen omges av ett smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: J.E. Jernberg Hustrun Chr. Gustava

Gravnummer: 49S

Tillkomstår: 1932

Urvalskriterium: Ovanlig utformning på gravvården, titel

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i granit på en mycket liten gravplats. Gravvården är omgiven av liggande stenplattor och kröns av en stenkula. Framför står en vas/urna. Text i relief.

Inskription: F. bankdirektör Tell Osterman 1871 – 1953 Ebba Osterman f. Brändström 1875 - 1932

Gravnummer: 55*

Tillkomstår: 1930-tal

Urvalskriterium: Ovanlig gravvård i marmor, titel, symbol

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i Carraramarmor med försänkt och förgylld text och symbol i form av ett strålande kors

Inskription: Skomakaremästare L.P. Friberg *1847 †1931 hustrun Augusta *1845 †1906 dottern Dagmar *1886 †1899 sonen Karl Otto *1872 †1944 sonen Axel *1888 †1927 sonen Lars *1885 †1965

Gravnummer: 59*

Tillkomstår: 1903

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, titel, symbol

Karaktäristik: Högre obeliskformad gravvård, i tre delar, i polerad diabas med förgylld stjärnsymbol och text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Rådmannen Axel Fredrik Grundström född d. 24 januari 1833 död d. 21 augusti 1903.

Gravnummer: 60*

Tillkomstår: 1898

Urvalskriterium: Miljöskapande, konstnärligt värde, lokalhistoria (Per Adolf Eneström var lasarettsläkare och har fått en gata uppkallad efter sig.).

Karaktäristik: En högrest gravvård i polerad granit med porträttrelief i brons och förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: P. A. Eneström *1831 †1898

Gravnummer: 68*

Tillkomstår: Sekelskiftet 1900

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, smidesstaket, titel (bakgrunden är okänd), inskription

Karaktäristik: Högrest gravvård i polerad diabas med pyramidformat avslut upptill och förgylld text. Gravplatsen omges av ett smidesstaket på huggen stenram. Staketet är tillverkat vid AB C.J. Wennbergs Mek. Verkstad i Karlstad (aktiebolag 1906)

Inskription: Framsidan – Bruksförvaltare Daniel Vedik Göhle. Baksidan - Grafven vårdas tacksamt af Karlstads Fattigvårdsstyrelse

Gravnummer: 76S*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Geografisk hemvist, tidstypisk gravvård

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i diabas med förgylld text.

Inskription: O. Olssons Sanna familjegrav

Gravnummer: 79*

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, inskription

Karaktäristik: Högrest, tredelad gravvård med bruten topp, korsymbol och oval polerad textspegel. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Doktor J.G. Gullbrands 1840 - 1900 familjegrav/Säll den som är i Herrens hand. Säll den som hem till fridens land från livets stormar hunnit

Gravnummer: 80*

Tillkomstår: ca 1930–40-tal

Urvalskriterium: Tidstypisk, symboler och psalmhänvisning.

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i grått granit. Text och symboler i form av ett kors och två oljelampor i relief. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Edvard Holmqvist familjegrav/Sv. Ps 438.

Gravnummer: 82S*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, titel, inskription.

Karaktäristik: Högre, obeliskformad gravvård i grått granit med förgylld text

och korssymbol. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Seminarieadj. E.J. Törnberg 1841 - 1900 Erika Törnberg f. Lundborg 1841 - 1924/Lärjungar reste vården".

Gravnummer: 83

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, lokalhistoria (Gullstrands möbler)

Karaktäristik: Högre bautasten i polerad diabas med förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Olof Gullstrands och Bror Monséns familjegrav

Gravnummer: 84*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Inskriptionen

Karaktäristik: Mellanhög gravvård i röd polerad molkomsgranit med förgylld text.

Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Bröderna A-O. Anderssons familjegrav

Gravnummer: 87

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket, sten 1, titel

Karaktäristik: Sten 1 – Stående (nedlagd) sten i granit med dekor och text i relief. Gravplatsen omges av ett smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: Bankvaktmästare Carl Olsson familjegrav/Emilia *1885 †1960 Carl *1886 †1966

Gravnummer: 88*

Tillkomstår: Sekelskiftet 1900

Urvalskriterium: Miljöskapande, materialet, lokalhistoria (Gravvården markerar en av de första upplåtna gravrätterna på Östra kyrkogården.), titel

Karaktäristik: Högröst, obeliskformad gravvård i Larvikit (labradorsten) med förgylld text och korssymbol

Inskription: Karl Gustaf Ragnar född den 1/2 1887 död den 14/10 1895/Fabrikören K. P. Larsson 1848 – 1933 hans maka Anna 1855 – 1943/K. P. Larssons familjegrav

Gravnummer: 90

Tillkomstår: Början av 1900-talet

Urvalskriterium: Sten 1, miljöskapande, säregen gravvård (hjälm kan associeras till grekiske krigsguden Ares, eller hans romerska motsvarighet Mars), symbol, lokalhistoria (Hugo Ziegler var en av stadens mer bemärkta personer runt sekelskiftet 1900).

Karaktäristik: Mellanhög gravvård av okänd stensort vilken pryds av ett frimurarkors i relief och kröns av en hjälm inspirerad av antiken. Graven omfattar även en del av kyrkogårdsmuren som har putsats. På kyrkogårdsmuren sitter en inskriptionstavla. På gravplatsen finns också en delvis övervuxen liggande häll som namnger de tre personer som gravsattes här mellan 1898 och 1927. Däribland Hugo Ziegler.

Inskription: Kapten Hugo Zieglers familjegrav

Gravnummer: 91S*

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Titel (Riddare av Nordstjärneorden), inskription - sentens

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i granit med polerade textspeglar och förgylld text.

Inskription: Landskamreraren R.N.O. Per Ludvig Zetterstedt 1839-1901 och hans maka Amalia Zetterstedt född Öhrwall 1841-1931/Saliga äro de fridsamma".

Gravnummer: 92*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket, tidstypisk

Karaktäristik: Hög obelisk i polerad diabas med förgylld text på sockeln. Gravplatsen omges av ett smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: Anders Svensson *16 sept 1853 †13 aug 1913 Karolina Svensson *8 sept 1857 †25 aug 1926 sonen Gustaf Adolf *6 nov 1892 †7 aug 1905/A. Svenssons familjegrav

Gravnummer: 91N*

Tillkomstår: 1900-talets första hälft.

Urvalskriterium: Miljöskapande, titel

Karaktäristik: Hög, stående gravvård i granit med spetsig topp och förgylld text. Gravplatsen omges av huggen stenram.

Inskription: Förstelandmätaren Gustaf Lindmark *27/10 1827 †31/5 1917

Gravnummer: 94*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk

Karaktäristik: Högrest bautasten i röd granit med oval polerad textspegel med förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: A. Bengtson *1842 †1909 hans maka Elisabet *1853 †1930/Familjegrav

Gravnummer: 95*

Tillkomstår: 1930–40-tal

Urvalskriterium: Titlar, sedumkulle, upplevelsevärde

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i Molkomsgranit med symbol i form av en oljelampa i relief och förgylld text.

Inskription: Hustrun Karolina Andersson sönerna Karl och Otto Sjögren mågen musikfanjunkare Rudolf Hallberg dottern Augusta Hallberg

Gravnummer: 101*

Tillkomstår: 1910-talet

Urvalskriterium: Sten 1 och 2, miljöskapande, tidstypiska gravvårdar, titlar, psalmhänvisning

Karaktäristik: Sten 1 och 2 – högresta bautastenar i Molkomsgranit med polerade textspeglar och förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Sten 1 - Häradsskrifvaren B. J. Eriksson * 20/2 1829 †5/3 1913 hans syster Maria Elisabet Eriksson *5/5 1832 †10/11 1912/Ps. 489. Sten 2 - F d Landtbrukaren Erik Alfred Lindström *15/8 1847 †25/11 1917 hans maka Charlotta Otilia f. Eriksson *6/12 1844 †23/1 1919/Ps 491.2

Gravnummer: 96N*

Tillkomstår: 1920-talet

Urvalskriterium: Bibelhänvisning

Karaktäristik: Mellanhög bautasten med slåthuggen textspegel och försänkt text.

Inskription: Judit E. Johansson *1823 †1906 Anna Johansson *1850 †1923 •Kor 13

Gravnummer: 102N*

Tillkomstår: 1900-talets börja

Urvalskriterium: Miljöskapande, inskription – sentens, titel

Karaktäristik: Stenkors och fundament i röd Molkomsgranit. Gravplatsen ramas in av

en stenram och kätting på låga råhuggna stenstolpar. Stenram och stolpar av råhuggen Molkomsgranit

Inskription: Pastor J. E. Eklund Norra Finnskoga *1852 †1904 hans maka Ida Sofia f. Olsson *1859 †1927/Tack gud för all hjälp under vår levnad

Gravnummer: 103

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Helheten med gravvård och inramning

Karaktäristik: Gravvård, stolpar och ram i råhuggen, röd granit. Stolpar och gravvård är sammanbundna med smidd kätting. Gravvården har en polerad textspegel.

Inskription: J. Jansson familjegrav

Gravnummer: 106-107S*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: ovanlig gravvård, symbolik

Karaktäristik: Stående gravvård i granit. Ytterkanten har en dekor i form av murgröna (står för odödlighet m.m.). Text och korssymbol i svart. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Johannes Nilssons familjegrav

Gravnummer: 107N-108

Tillkomstår: Sekelskiftet 1900

Urvalskriterium: Miljöskapande, gjutjärnsstaket, hantverk, titel, konstnärligt värde

Karaktäristik: Högre och imponant bautasten i röd granit. Porträttrelief i brons tillverkad av medaljgravören Erik Lindberg. Porträttet göts och monterades 1902. Gravplatsen omges av ett gjutjärnsstaket på huggen stenram.

Inskription: Landshövdingen Curry Treffenberg 1825 – 1897 Ebba Treffenberg f. Höök 1837 – 1916 Amelie Treffenberg 1946 - 1911

Gravnummer: 109

Tillkomstår: 1940-tal

Urvalskriterium: Sten 1, miljöskapande, smidesstaket, titel

Karaktäristik: Liggande häll med försänkt text som omges av ett smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: Överläkare Per Clarholm *1860 †1942 Elin Clarholm född Treffenberg *1864 †1948

Gravnummer: 115*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, titel, inskription, symbol

Karaktäristik: Stående, tredelad gravvård i diabas. Gravplatsen omges av en huggen stenram. Dekor i form av ett ankare.

Inskription: Sjökaptenen August Uppvall *23/9 1855 †12/2 1909 hans maka Signe Uppvall f. Burman *20/2 1871 †21/7 1951/Så värmd av det eviga ljuset Och vårdad för sällare tider, Står kroppen förskönad ur gruset Och mera ej dör eller lider/Familjegrav

Gravnummer: 111-112

Tillkomstår: 1940-50-tal

Urvalskriterium: Gravkulle, titel, lokalhistoria (Magnusson var anställd på kyrkogården 1880-1910).

Karaktäristik: Mellanhög och bred gravvård i granit med korsymbol och text i relief.

Inskription: Kyrkogårdsvaktmästaren Magnus Magnussons *1829 †1918 familjegrav.

Gravnummer: 117

Tillkomstår: 1940-tal

Urvalskriterium: Tidstypisk, lokalhistoria (stenen är tillverkad av Bröderna Falk stenhuggeri i Karlstad), titel.

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i granit med dekor i form av två kors i relief. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Fabrikören Axel Svenssons familjegrav.

Gravnummer: 119

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Sten 1 - miljöskapande, tidstypisk, titel

Karaktäristik: Högre gravvård i diabas med bruten topp och med förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Häradsskrifvaren AF Heintz (signatur) familjegrav

Gravnummer: 126S*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, inskription - sentens

Karaktäristik: Högre bautasten i Molkomsgranit med två polerade textspeglar och ett kors i relief.

Inskription: Adolf Ruckman *1819 †1913
Maria Ruckman född Hvarfvén *1824
†1903/Hvila i ro älskade Mor å Far

Gravnummer: 129*

Tillkomstår: 1920-tal

Urvalskriterium: Miljöskapande, gjutjärnsstaket, titlar, lokalhistoria (Claes Rendahl var domkyrkoorganist och ledamot av Musikaliska Akademin), symbol

Karaktäristik: Högre gravvård i granit med bruten topp. Symbol i form av en strålände stjärna. Staketet av äldre datum är tillverkat vid AB C.J. Wennbergs Mek. Verkstad i Karlstad (aktiebolag från 1906)

Inskription: Domkyrkoorganisten Claes Wilhelm Rendahl *4/4 1848 †12/2 1926 hans maka Jenny Augusta f. Svalander *21/5 1845 †23/2 1904 Elektroingenjören Ragnar Håkan Rendahl *14/10 1878 †28/11 1929 Gunhild Rendahl *9/5 1881 †3/11 1939 Ingrid V. Warnström f. Rendahl *27/10 1875 †28/1 1945

Gravnummer: 132N*

Tillkomstår: Sekelskiftet 1900

Urvalskriterium: Tidstypisk gravvård av mindre modell, upplevelsevärde

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i diabas med blåstrad dekor och förgylld inskription.

Inskription: Här hvilar Anna Stina Jonsson *29/8 1831 *20/1 1898 Johs Jonsson *15/8 1834 †19/7 1904

Gravnummer: 135

Tillkomstår: Sekelskiftet 1900

Urvalskriterium: Tidstypisk gravvård av mindre modell, titel, socialhistoria (gravstenen speglar befälsgraden)

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i diabas med förgylld text.

Inskription: Korpralen Anders Nyman *6/6 1821 †5/4 1900 och hans maka Maria *20/4 1825 †26/10 1904 Betty Nyman *5/11 1859 †4/11 1924

Gravnummer: 134*

Tillkomstår: 1930-tal

Urvalskriterium: lokalhistoria (byggmästare kopplad till Centralpalatset i Haga).

Karaktäristik: Låg och bred gravvård.

Inskription: Karl-Johan Swenséns *20/5 1859 † 20/6 1936 hans maka Chr. Charlotta *24/5 1863 † 12/6 1943 hans son Karl Helmer *16/4 1893 †2/5 1957/Familjegrav.

Gravnummer: 136S*

Tillkomstår: 1905/1939

Urvalskriterium: Sten 1 och 2, titlar, socialhistoria, upplevelsevärde

Karaktäristik: Två pulpetstenar i diabas med polerad ovansida med förgylld text.

Inskription: Sten 1 – Anna Eriksson 1829–1905 trotjänarinna. Sten 2 – Kajsa Jonsson 1852–1939 trotjänarinna.

Gravnummer: 139*

Tillkomstår: Omkring 1920.

Urvalskriterium: Miljöskapande, titel

Karaktäristik: Högre st bautasten i diabas med oval polerad textspegel.

Inskription: Distriktslandtmätaren A. M. Westerdals familjegrav

Gravnummer: 152S-153

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, lokalhistoria (Walfrid Svenssons Möbelfabrik och möbelbutik).

Karaktäristik: Högre st bautasten med polerad textspegel och förgylld text.

Inskription: Walfrid Svenssons familjegrav

Gravnummer: 147*

Tillkomstår: -

Urvalskriterium: Gjutjärnsstaket (ej sten)

Karaktäristik: Gravplats omgiven av ett gjutjärnsstaket på huggen stenram.

Inskription: -

Gravnummer: 155-156*

Tillkomstår: 1920-tal

Urvalskriterium: Sten 1 och 2, miljöskapande, stilhistoriskt intressanta gravvårdar, symbol, bibelcitat, titel

Karaktäristik: Två mellanhöga gravvårdar utförda i kalksten i historiserande stil med korsymbol och text i relief. På sten 2 är texten delvis bortvittrad. På en platta på marken upprepas delar av namnen. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Sten 1 – Här hvilar Fredrik Palmgren född 12/11 1860 död 10/12 1915/Salige äro de döde som i herran dö härefter; ja, säger anden, de skola hvila sig från sitt arbete, och deras gerningar följa dem efter!! Sten 2 – Här hvilar landtränsmästaren August Palmgren *31/8 1850 †13/4 1922 hans maka Anna Fredrika f. Wikström *31/10 †6/10 1944 deras barn Sigrid Johannesson 27/9 1885 †18/4 1980 Ewert Palmgren *20/6(?) 1891 †29/3 1958 Thyra Hall *20/7 1895 †25/5 1960 Gerda Wernberg *27/2 1903 ... (1989)

Gravnummer: 157*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Bronsurnan

Karaktäristik: Låg pulpetsten i granit med text i relief

Inskription: Nils och Eva Nilssons familjegrav

Gravnummer: 160*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, titel, symbol

Karaktäristik: Stående, obeliskformad gravvård i diabas med förgylld korssymbol och text.

Inskription: Fil. Stud. O. A. Österhjelm *18/9 1885 †29/6 1906 läroverksadjunkt Hedvig Österhjelm *3/10 1888 †22/12 1952

Gravnummer: 161*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, titel, lokalhistoria (domkyrkokomminister, lasarettspredikant, musiklärare vid läroverket).

Karaktäristik: Bautasten i Bohusgranit med svart text.

Inskription: Regementspastor Andreas Randel född 1843 död 1908 hans maka Zelma Randel f. Molin född 1849 död 1911 Britta Fries f. Randel född 1870 död 1934

Gravnummer: 162

Tillkomstår: 1920-tal

Urvalskriterium: Sten 1, miljöskapande, upplevelsevärde, symbol, säregen gravvård, titel, smidesstaket

Karaktäristik: Högre gravvård i diabas med tempelgavel, huggen dekor och polerad textspegel med förgyllad text. Gravvården omges av ett smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: Pyrotekniker J.M. Stedenfelt 1851-1921 Emelia Mathilda 1849-1917 Vilhelm Rickard 1879-1906, Theodor Alexan. 1881-1951 Viktoria Nikolina 1883-1959 Anna Lydia 1885-1962 Dorothea. Antonetta 1886-1963 Karl Otto Knut 1888-1949 Helena Mathilda 1890-1975

Gravnummer: 163

Tillkomstår: 1930-tal

Urvalskriterium: Smidesstaket (sten enbart värdefull)

Karaktäristik: Smidesstaket på huggen stenram som omger en gravvård i form av en mellanhög sten i granit.

Inskription: -

Gravnummer: 168*

Tillkomstår: 1920-tal

Urvalskriterium: Smidesstaket, ovanlig gravvård, titel, psalmhänvisning, symboler

Karaktäristik: Hög, stående gravvård i granit med text och symboler i relief. Symboler i form av ett strålande ringkors och en sol i en triangel. Gravplatsen omges av ett smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: Handlanden Alfred Nyberg * 2/1 1856 †20/6 1924 hans maka Hilda *23/1 1861 †15/3 1941/Ps. 221:3 491:2

Gravnummer: 169*

Tillkomstår: 1944

Urvalskriterium: Inskription, lokalhistoria (

Nils Fredrik Lindh, 1860-1944, var folkskollärare och organist. Svärsonen Harald Westlin, 1888-1952, var initiativtagare till travbanan på Färjestad 1935-36 och dess VD fram till 1952.).

Karaktäristik: Låg och bred gravvård typisk för mitten av 1900-talet med polerad textspegel och förgylld text. Frimurarkors. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: N. Fr. Lindh familjegrav/Salighet, herre, giv oss i höjden

Gravnummer: 170

Tillkomstår: 1907

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, titlar (auditör innebär jurist)

Karaktäristik: Stående gravvård i diabas med förgylld text.

Inskription: Auditören Axel Philip Pihlgren 1/4 1843 †16/5 1907 kommerserådet Johan Pihlgren 1845 - 1924

Gravnummer: 171*

Tillkomstår: 1907

Urvalskriterium: Miljöskapande, upplevelsevärde, originell gravvård, hantverk, staket, symboler, konstnärligt värde

Karaktäristik: Hög och imposant gravvård av Larvikit/labrador med infälld signerad porträttrelief i brons (föreställer bleckslagarmästaren Oskar Düring), delvis text i relief, delvis försänkt och förgylld text. Längst upp dekor i form av ett kors och ett palmsblad i relief. Gravplatsen omges av ett lågt staket i brons på huggen stenram.

Inskription: Oskar Düring *30 aug 1846 †6 april 1907 Karolina Rundin *5 maj 1848 †2 okt 1931/Familjegrav

Gravnummer: 176

Tillkomstår: Omkring 1910

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket (sten enbart värdefull), inskription.

Karaktäristik: Högre bautasten i diabas med polerade textspeglar som flankeras av två gjutjärnsurnor på fundament av sten.

Inskription: Älskad - Saknad

Gravnummer: 187S*

Tillkomstår: 1909

Urvalskriterium: Ovanlig typ av gravvård på Östra kyrkogården (Jenny Aurell, 1832-1886, var dotter till bruksägaren Anders Lyrholm på Vägsjöfors bruk i Torsby. Maken Per Aurell efterträdde sin svärfar som brukspatron.), psalmhänvisning.

Karaktäristik: Litet stenkors på en huggen sockel. Olika material. Har eventuellt flyttats hit från en annan begravningsplats.

Inskription: Fru Jenny Aurell född Lyrholm *21/9 1832 †13/11 1886/Sv. Psb no 103 2 o 3 v/Per Aurell *22/4 1819 †13/10 1909

Gravnummer: 188

Tillkomstår: Gravsättningar från 1909 och framåt

Urvalskriterium: Originell gravvård

Karaktäristik: Mellanhög gravvård i form av en förkortad pelare på ett fundament, med textspegel och förgylld text. Gravvården kröns av en rund sten.

Inskription: J. G. Jonssons familjegrav

Gravnummer: 195

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket (ej sten)

Karaktäristik: Smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: -

Gravnummer: 196N*

Tillkomstår: 1909

Urvalskriterium: Tidstypisk, lokalhistoria (kopplad till det så kallade "orangeriet" i stadsträdgården i Karlstad), titel

Karaktäristik: Mellanhög bautasten i diabas med oval, polerad textspegel med förgylld text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Majoren Wilhelm Sparre *den 5 okt. 1821 †den 8 juni 1909

Gravnummer: 197

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Sten 1, miljöskapande, titel

Karaktäristik: Högrast bautasten med oval textspegel med förgylld text (1919 tog kyrkorådet över graven för "ständig vård" mot en summa av 300 kr). Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Häradsskrivare Broqvist familjegrav

Gravnummer: 211S*

Tillkomstår: 1911

Urvalskriterium: Titel (postmästare i Karlstad 1907-11)

Karaktäristik: Låg bautasten i röd Molkomsgranit med polerad textspegel med svart text.

Inskription: Postmästare Eugéne Sodenstierna †1916 hans maka Ada *1857 †1936

Gravnummer: 208*

Tillkomstår: 1910

Urvalskriterium: Smidesstaket, plåtskylt, titel

Karaktäristik: Smidesstaket på huggen stenram med plåtskylt med förgylld text.

Inskription: Här hvilar grosshandlanden Sven Otto Petterson *1845 †1910

Gravnummer: 213V*

Tillkomstår: 1940

Urvalskriterium: Gravanordningens utformning, titel

Karaktäristik: Mellanhög och bred gravvård i ljus granit med symbol och text i relief. Symbol i form av en ormskål vilken är en symbol för apotek. Den plattsatta gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Apotekaren *26/1 1868 Carl Stille †17/4 1940 hans hustru *11/11 1880

Johanna Maria †13/12 1964 född
Sandström *7/2 1829 Jonas Sandström
†10/2 1912

Gravnummer: 221*

Tillkomstår: ?/1972

Urvalskriterium: Sten 1 och 2. Titlar, lokalhistoria (Konstnären Paul Grundmark (1889-1972) var landskapsmålare och finns representerad bl.a. på Värmlands Museum.).

Karaktäristik: Två låga gravvårdar i granit med likartat utförande. Polerad tex i relief.

Inskription: Sten 1 - Folkskolläraren Hjalmar Lindskog 1883 – 1911 hustrun lärarinnan Anna f. Grundmark 1883 – 1946. Sten 2 – Konstnären Paul Grundmak 1887 – 1972 hustrun Anna-Lisa 1912 - 1995

Gravnummer: 223*

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Miljöskapande, inhägnad, titel, lokalhistoria (Ivar Wallberg var under åren 1891-1910 verksam vid Karlstads Mek.

Verkstad. Han har fått en gata på Lamberget uppkallad efter sig.).

Karaktäristik: Högre bautasten med polerade textspeglar i rödgrå granit. Texten är förgylld. Gravplatsen omges av en stenram med stenstolpar förbundna med en smidd kätting.

Inskription: Disponent Ivar Wallberg *12/3 1854 †18/8 1910/Vänner reste vården

Gravnummer: 224

Tillkomstår: 1941

Urvalskriterium: Sten 1, titel, symbol, tidstypisk

Karaktäristik: Mellanhög gravvård i granit med text och dekor i relief. Stenen kröns av ett ringkors. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Stenhuggarmästaren Joh. Aug. Bergqvist föd 6 nov. 1847 död 7 jan. 1941 hustrun Apolonia född 13 april 1847 död 30 sept. 1919 dottern Elin Elisabeth född 2 mars 1877 död 14 nov. 1910

Gravnummer: 241S*

Tillkomstår: Runt sekelskiftet 1900

Urvalskriterium: Inskription – ovanligt med kvinnors familjegravar. Enligt uppgift vilar emellertid Karl och Johanna Kruckenberg på denna plats vilket inte överensstämmer med stenen.

Karaktäristik: Låg pulpetsten.

Inskription: Mathilda Zätterström och Karolina Anderssons familjegrav

Gravnummer: 245S*

Tillkomstår: 1909

Urvalskriterium: Ovanlig häll med två stensorter (Betty Melander drev en restaurang på Tynäs.)

Karaktäristik: Liggande häll i Tallåsgnejs med infälld textspiegel i diabas. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Fru Betty Melander *22/5 1837 †2/3 1909

Gravnummer: 246*

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, gjutjärnsstaket (stenen enbart värdefull).

Karaktäristik: Högre bautasten i granit omgiven av ett gjutjärnsstaket på huggen stenram.

Inskription: -

Gravnummer: 250*

Tillkomstår: Tidigt 1900-tal

Urvalskriterium: Miljöskapande, säregen gravvård, smidesstaket, plattsättning, lokalhistoria (Karl Olsson startade 1875 en trävaruhandel i Karlstad, stadens första byggvaruhandel, under namnet Handelsbolaget Karl Olsson, förkortat till Habko.)

Karaktäristik: Högre, pilformad bautasten med grandekor, textspiegel och text i relief. Gravplatsen är i sin helhet belagd med sten och omges av ett smidesstaket på huggen stenram. Staketet är tillverkat på Karl R Olsson Smidesverkstad i Karlstad.

Inskription: Karl Olsson 1842 1908/Stina Olsson 1841 1915

Gravnummer: 260

Tillkomstår: 1900-talets början

Urvalskriterium: Miljöskapande, smidesstaket (sten endast värdefull)

Karaktäristik: Smidesstaket på huggen stenram.

Inskription: -

Gravnummer: 266S*

Tillkomstår: 1910

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, titel

Karaktäristik: Mellanhög bautasten i granit med oval textspegel med svart text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Läroverksadjunkten Karl Göransson *7/11 1846 †25/8 1910

Gravnummer: 265

Tillkomstår: Gravsättningar från 1911

Urvalskriterium: Sten 1, lokalhistoria (Mats Ronge, 1893-1962, skrev standardverket *Det gamla Karlstad*, och har i hög grad bidragit till att sprida kunskap om stadens historia.), symbol

Karaktäristik: Låg och bred gravvård som integrerats i den stenram som omger gravplatsen. Text och symbol i form av ett frimurarkors i relief. Den stora gravvården kompletteras av tre mindre stenar där de gravsattas namn framgår.

Inskription: Ronge's familjegrav

Gravnummer: 272N*

Tillkomstår: 1957

Urvalskriterium: Titel (gravstenen är en i raden 272N, 272S samt 273N med enbart kvinnonamn och kvinnliga titlar).

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i röd granit med blästrad dekor. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Änkefru Sara Larsson *1840 †1908, Matilda Larsson *1874 †1957

Gravnummer: 272S*

Tillkomstår: 1930-tal

Urvalskriterium: Titel (gravstenen är en i raden 272N, 272S samt 273N med enbart kvinnonamn och kvinnliga titlar).

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i röd granit med blåstrad dekor.

Inskription: Systrarna Maria, Emma, Ida Olsson.

Gravnummer: 278

Tillkomstår: 1907

Urvalskriterium: Miljöskapande, tidstypisk, lokalhistoria (Gottfrid Frösell flyttade till Värmland 1905 för tjänsten som chefredaktör på Värmlands Folkblad. Två år senare avled han. Begravningen var enligt uppgift en stor manifestation med företrädare för såväl Socialdemokraterna som fackföreningsrörelsen.), titel, inskription.

Karaktäristik: Högrast bautasten i röd granit med polerade textspeglar med förgylld text.

Inskription: Redaktören Gottfrid Frösell 1864 – 1907 Gunnar Frösell 1899 – 1954/Sveriges Arbetare Reste Vården/Amanda Frösell 1876 - 1928

Gravnummer: 273N*

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Titel (gravstenen är en i raden 272N, 272S samt 273N med enbart kvinnonamn och kvinnliga titlar).

Karaktäristik: Liggande gravvård i röd granit med polerad textpegel och försänkt text. Gravplatsen omges av en huggen stenram.

Inskription: Lärarinnan Maria Olsson 1836 - 1920

Gravnummer: 281*

Tillkomstår: 1920-tal

Urvalskriterium: Särege gravvård, inskription, titel

Karaktäristik: Liggande häll med försänkt text.

Inskription: Häradshöfdingen Karl Gustaf Arrhenius *20 mars 1849 7 sept 1922 och hans hustru Turinna Löwegren *18 juli 1854 †8 juli 1907/Älskade Sörjda Saknade

Gravnummer: 286*

Tillkomstår: 1908

Urvalskriterium: Miljöskapande, gjutjärnsstaket (sten enbart värdefull)

Karaktäristik: Gjutjärnsstaket på ram av huggen sten vilket omger en högrest bautasten i diabas.

Inskription: -

Gravnummer: 293

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypisk, titel

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i diabas med förgylld text.

Inskription: Konditor I. Smedbergs familjegrav

Gravnummer: 294

Tillkomstår: 1910- eller 40-tal

Urvalskriterium: Titel, bibelcitat, symbol

Karaktäristik: Grovhuggen, stående gravvård i granit med två textspeglar och text och korsymbol i relief.

Inskription: Folkskolläraren Sam. Th. Gren familjegrav/Jag vet att min förlössare lever

Gravnummer: 295*

Tillkomstår: 1937

Urvalskriterium: Tidstypisk, titel (Carl von Post, 1858-1937, var under ett par år disponent i Ramnäs, Västmanland.), symboler

Karaktäristik: Låg och bred gravvård i granit som har integrerats i den stenram som omger gravplatsen. Text och järnsymboler i relief.

Inskription: Bruksdisponent Carl von Post familjegrav

Gravnummer: 297

Tillkomstår: Gravsättningar från 1910

Urvalskriterium: Gravplatsen med gravvård, ram och platsättning, symboler, titel

Karaktäristik: Liggande häll omgiven av marksten och en huggen stenram med symboler i form av ett kors och en oljelampa. Vid bortre änden står en urna i betong.

Inskription: Lantbrukaren Gustaf Lundhs familjegrav

Gravnummer: 298

Tillkomstår: 1909

Urvalskriterium: Tidstypisk, inskription.

Karaktäristik: Liten, stående gravvård i diabas med polerade textspeglar och förgylld text.

Inskription: Malcom Svensons familjegrav/Vår älskade är ej död, han sofver

Gravnummer: 299

Tillkomstår: 1940-tal

Urvalskriterium: Titel, symbol

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i granit med ankarsymbol och text i relief.

Inskription: Hamnkapt. J. Österbergs familjegrav.

Gravnummer: 309

Tillkomstår: Första gravsättningen 1936.

Urvalskriterium: Stilhistoria – kvardröjande jugend, symbol

Karaktäristik: Asymmetriskt disponerad gravvård i granit med växtornamentik (liljor symboliserar förgänglighet). Unik på Östra kyrkogården.

Inskription: T. V. Bladh J. W. Johnson familjegrav

Fält A

Gravnummer: A 37

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, inskription.

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i röd granit med försänkt text och korssymbol.

Inskription: Vår älskade mor Eva Johansson *1851 †1900/Barnen

Gravnummer: A 42

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen.

Karaktäristik: Liten pulpetsten i röd granit med text i relief.

Inskription: Axel Stenström *1887 †1900

Gravnummer: A 77

Tillkomstår: 1899

Urvalskriterium: Titel, tidstypisk.

Karaktäristik: Låg, stående gravvård i diabas med schablondekor. Stenen är flyttad hit från gravplats 98N.

Inskription: Sjökaptenen C. P. Andersson *4/3 1830 †17/8 1899

Gravnummer: A 83

Tillkomstår: Senast 1900

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, gjutjärnskors, symboler.

Karaktäristik: Detaljrikt gjutjärnskors på fundament av sten. Symboler i form av ängel med svärd m.m. På korsets fot kan man läsa *Carlstad*

Inskription: -

Gravnummer: A 217

Tillkomstår: 1896

Urvalskriterium: Socialhistoria – hörde till den tidigare allmänlinjen, hantverk.

Karaktäristik: Handhuggen gravvård i formen av en stubbe som symboliserar det avbrutna livet. Inskription på ovasidan.

Inskription: Brandsoldaten C. J. Lust *17/10 1866 †11/10 1896

Gravnummer: A 218

Tillkomstår: 1896

Urvalskriterium: Socialhistoria – hörde till den tidigare allmänlinjen, hantverk.

Karaktäristik: Handhuggen gravvård i formen av en stubbe som symboliserar det avbrutna livet. Inskription på ovasidan.

Inskription: Hustrun Britta Olson

Gravnummer: A 219

Tillkomstår: 1898

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, smideskors.

Karaktäristik: Kors av smidesjärn med namnskytt i gjutjärn.

Inskription: Här hvilar enkan Anna. E. Dahlgren *d 26/2 26 †d 14 d 14/1 98

Gravnummer: A 346

Tillkomstår: 1899

Urvalskriterium: Kors 1 och 2. Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, gjutjärnskors.

Karaktäristik: Gjutjärnskors med plåtskytt på fundament av sten. Det ena avser en person som dog innan Östra kyrkogården var invigd

Inskription: Kors 1 – Vår fader Anders Petter Larsson född 24/1 1833 död 10/6 1899. Kors 2 – Vår moder Anna Stina Larsson född 27/11 1828 död 25/6 1890.

Gravnummer: A 438

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, symbol, tidstypisk.

Karaktäristik: Liten pulpetsten med försänkt text och korssymbol.

Inskription: Karolina

Gravnummer: A 472

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, hantverk.

Karaktäristik: Handhuggen gravvård i formen av en avbruten trädstam som symboliserar det avbrutna livet. Inskription på den polerade ovansidan.

Inskription: K. A. Stedenfeldt född 14 april 1862 död 8 oktober 1900

Gravnummer: A 471

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, gjutjärnskors.

Karaktäristik: Gjutjärnskors med plåtskylt.

Inskription: Vår fader Anders Gustaf Olsson född 12/2 1837 död 6/7 1900

FÄLT B

Gravnummer: B 29

Tillkomstår: 1905

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, tidstypisk.

Karaktäristik: Liten stående gravvård med svart, försänkt text.

Inskription: AX. W. Karlsson * 26/1 1866 † 21/9 1905

Gravnummer: B 35

Tillkomstår: 1905

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, tidstypisk.

Karaktäristik: Liten stående sten i diabas.

Inskription: Augusta Ahlin *7/1 1854 †24/7 1905

Gravnummer: B 59

Tillkomstår: 1905

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, symbo.

Karaktäristik: Liten liggande sten i granit med text och korssymbol i relief.

Inskription: Folke Hagberg

Gravnummer: B 44

Tillkomstår: 1905

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, tidstypisk.

Karaktäristik: Liten stående gravvård med oval textspegel och försänkt text.

Inskription: Hustrun Lovisa Olson * 3/8 1835 † 15/5 1905

Gravnummer: B 92

Tillkomstår: 1904

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, tidstypisk.

Karaktäristik: Liten stående gravvård i diabas.

Inskription: Hustrun Mathilda Zätterberg *1870 †1904

Gravnummer: B 127

Tillkomstår: B 127 finns inte med i förteckningen över gravsatta.

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde sannolikt till den tidigare allmänlinjen, material trä.

Karaktäristik: Vitmålat träkors som nyligen bytts ut.

Inskription: Farmor

Gravnummer: B 150

Tillkomstår: 1902

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen.

Karaktäristik: Liten pulpetsten i granit med text i relief.

Inskription: Johan Emil Ericsson *4/5 1866 †24/6 1902

Gravnummer: B 138

Tillkomstår: 1902

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen.

Karaktäristik: Liten, stående gravvård i granit med oval textspegel och försänkt text.

Inskription: H. H. N. E. Olson *18/1 1850 †13/11 1902

Gravnummer: B 173

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, titel, inskription.

Karaktäristik: Liten, stående gravvård formad som en natursten, med polerad textspegel och försänkt text.

Inskription: Guldsmeden Carl Nymanson *7/1 1842 †27/12 1901/Haf tack för allt godt slumra ljuft. Barnen.

Gravnummer: B 204

Tillkomstår: 1902

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde troligen till den tidigare allmänlinjen (upplåten med gravrätt), ovanlig.

Karaktäristik: Miniobelisk i granit utan synliga inskriptioner.

Inskription: -

Gravnummer: B 227

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, tidstypisk, symbol.

Karaktäristik: Låg stående gravvård i diabas med schablondekor i form av kors och ekblad m.m.

Inskription: Hustrun Kristina Westrin *1858 †1901

Gravnummer: B 213

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen. Äldre gravvårdar i trä är mycket ovanligt, symboler.

Karaktäristik: Gravvård i trä med växtdekor i relief och försänkt text och korsymbol.

Inskription: Här vilar hustrun Carolina Larsson *4/1 1834 †4/1 1901

Gravnummer: B 228

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, inskription, symbol, tidstypisk.

Karaktäristik: Mellanhög gravvård i diabas med schablondekor i form av ett kors och en lagerkrans.

Inskription: Maken åt maken fru Majken Blomqvist född Svensson *3/6 1879 †20/3 1901

Gravnummer: B 229

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, tidstypisk, symbol.

Karaktäristik: Liten pulpetsten med text och stjärnsymbol i relief.

Inskription: Herbert Jonsson

Gravnummer: B 254

Tillkomstår: 1903

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen, bibelhänvisning, tidstypisk.

Karaktäristik: Liten, stående gravvård med polerad framsida och försänkt text.

Inskription: Fru Maria Nilsson *1829 †1903/2
Sam. 14:14

Gravnummer: B 239

Tillkomstår: 1902

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen.

Karaktäristik: Liten pulpetsten med försänkt text.

Inskription: Betty Nilsson *1834 †1902

Gravnummer: B 265

Tillkomstår: 1903

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen.

Karaktäristik: Liten, stående gravvård med schablondekor i form av kors och eklöv.

Inskription: Kajsa Andersson *13/9 1825
†24/3 1903

Gravnummer: B 437

Tillkomstår: 1904

Urvalskriterium: Socialhistoria - hörde till den tidigare allmänlinjen.

Karaktäristik: Liten pulpetsten med text i relief.

Inskription: Sara Lisa Ericsson *29•8•1863
†27•7•1904

Värdefulla gravvårdar Östra kyrkogården

* återlämnad gravplats

14*	237N*
19	238N
23S*	243N
25	243S*
26	247N*
36-37S	247S-248
39*	256N
40	256S*
42N*	257
46	258*
53S	268S*
57S*	285
57N-58S	292*
61	296*
62*	300*
63	302
65N	304*
77S*	306N*
85S	310S*
86*	312-313
93S	314*
99S*	315*
118	
120	
123*	
124	
136N	
144	
145S	
150*	
151N	
154*	
158	
164*	
165*	
166	
167	
172*	
178	
191*	
194	
198N*	
198S*	
200*	
203N*	
205	
206*	
212ÖS*	
213Ö*	
216	
222	
234	

VÅRD OCH UNDERHÅLL

I skriften *Vård av gravstenar* som utgivits av Riksantikvarieämbetet kan man läsa om vilka olika rengöringsmetoder som kan användas till olika typer av sten och vid olika sorters beläggningar. Det kan dock konstateras att det mycket tidsödande arbetet med att göra ren en sten ofta har en ganska kortlivad effekt.

Gravvårdar av sten drabbas som regel främst av *biologisk påväxt*, d.v.s. lavar, alger och mossor. Om dessa är misspydande kan diskuteras men de gör ibland inskriptionerna oläsliga. Vissa lavar löser även upp ytskiktet på stenen så att de olika mineralkornen lossnar, och eftersom den biologiska påväxten innehåller fukt bidrar den också ofta till frostsprängningar. Kortfattat kan sägas att påväxten minskas om stenen borstas ren från skräp och nedfallande löv. Det är också bra om man kan hålla efter vegetation runt stenen så att den inte hamnar i ständig skugga, vilket gynnar påväxten. Rengöring görs med fördel under tidig vår eller sen höst, då speciellt lavar är mycket aktiva och därmed mjukare och lättare att avlägsna. Hårda stensorter kan rengöras med högtryckstvätt under förutsättning att de inte har förgyllningar och dylikt som kan ta skada av behandlingen. Det är också viktigt att försäkra sig om att inte stenen har några sprickor. Om den uppvisar sådana skador ska endast varmt vatten (max 60°C), ev. med några droppar diskmedel eller såpa, och mjuk borste användas. Man kan också mjuka upp lavarna innan rengöring genom att under några veckor låta stenen stå insvept i våta tygsäckar och plast.

Sedimentära bergarter som sandsten, kalksten och skiffer uppvisar ibland *vittringsskador* som är relaterade till svaga skikt i stenen. Kalkhaltiga stenar som kalksten, marmor, viss sandsten och skiffer kan också vittra kemiskt genom att de reagerar på föroreningar i luften.

Porösa bergarter är också känsliga mot *frost- och saltsprängningar*. Ofta samverkar olika nedbrytningsfaktorer och resultatet visar sig som sprickor, avflagningar, stenbortfall mm.

När järn finns i stenens direkta närhet kan järnet oxidera och sedan reagera med stenen, vilket leder till rostbruna *järnmissfärgningar*. Om dessa visar sig svåra att få bort genom tvätt enligt samma metod som beskrivits ovan bör man rådgöra med stenkonservator. Detta gäller även kopparmissfärgningar. Viktigt är dock att skydda metallen från vidare oxidation. Rost ska stålborstas eller blåstras bort och därefter målas med rostskyddsfärg och täckfärg. Om en rostande järndubb orsakar missfärgningar eller sprängning av stenen bör denna utbytas mot en rostfri syrafast sådan.

Sten är som regel mycket känslig för *mekanisk påverkan*. Vid ovarsam hantering kan lätt ett hörn eller en korsarm falla. Ett sätt att undvika mekaniska skador kan vara att köra med trimmer närmast stenarna för att undvika att man kör på dem med gräsklippare.

Stearinstänk och sot från marschaller är ett annat problem som kan vara svårt att avhjälpa om det hamnat på en porös och ojäm yta. Stearin skrapas bort med ett trä- eller plastverktyg, men kan eventuellt också lösas upp med kemiskt ren bensin. Sotränder kan tas bort med hjälp av en suddgummiliknande produkt som t.ex. gomma pane.

Om kyrkogården utsätts för *klotter* bör en klottersaneringsfirma snarast kontaktas. Klotter är lättare att ta bort ju "färskare" det är.

För den som är ovan vid hantering av sten kan det ibland vara svårt att göra rätt bedömningar varför berörd personal bör utbildas av fackman. Många åtgärder kan också vara av en sådan art att de endast ska utföras av utbildad stenkonservator. T.ex. kan en konservator ta bort lavar på ljusa kalkstenar och marmorsorter med släkt kalk, vars höga pH dödar laven och dess rötter. Biocider och gifter är begränsat verksamma, men viss effekt har

noterats hos Bor-preparat som t.ex. Boracol. Kommersiella preparat som innehåller Kaliumhydroxid, lut, är starkt frätande och bör inte användas eftersom de kan leda till skador på porösa stenar.

Gravvårdar och staket i gjutjärn kan rent allmänt anses vara hotade eftersom rostskador uppstår på grund av brist på underhåll. Det händer också att staket monteras ner för att underlätta gräsklippning med maskin.

Staket, kors och dekorationer av järn har traditionellt rostskyddsbehandlats på två sätt. Antingen genom linoljebränning eller genom applicering av blymönja. I båda fallen rengörs järnet med borste som är mjukare än underlaget. Vid linoljebränning penslas järnet omsorgsfullt med kokt linolja som kryper in i porerna, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas till dess att ett fullgott resultat uppnåts. Vid blymönjebehandling grundas järnet, efter att ha befriats från rostbeläggningar, med blymönja (får idag bara användas av yrkespersoner) och stryks därefter med oförtunnad linoljefärg. Fördelen med det sistnämnda alternativet är att arbetet kan utföras på plats.

Gravvårdar av trä kan även de ses som hotade eftersom risken att de förstörs av röta är påtaglig om de inte underhålls. Vid färgbortfall och behov av underhåll bör målade träkors skrapas. Därefter målas korset med linoljefärg av god kvalitet. Linoljefärgstillverkarens instruktioner ska följas. Lackade träkors skrapas och lackas med båtack av god kvalitet.

Bevaka namnskyltar och lösa metallbokstäver som riskerar att lossna. För att bevara denna äldre typ av gravmarkörer kan man, när träet inte håller ihop längre, låta tillverka en replik. Den nya gravvården ska då utföras exakt lika den befintliga vad gäller material (ofta kärnfuru), form, storlek och bemålning. Var uppmärksam på detaljer som fasningar i ändträet, vilket är av stor betydelse, både för utseende och för vattenavrinning.¹⁶

För Östra kyrkogården har en särskild skötsel- och underhållsplan för gravvårdar framtagits 2021.

---

¹⁶ Texten har framtagits av Maud Forsberg, Antikvarietjänst i samråd med Stefan Holmgren, Stenkonservering Väst. Textmaterialet har tidigare använts i Värmlands Museums *Bevarandeprogram för Arvika Kyrkogård*. Arvika kyrkogårdsförvaltning och Värmlands Museum har gett sin tillåtelse till användandet av texten.

ORD OCH SYMBOLER

ORDLISTA¹⁷

Allmänning/allmänna kvarteret/allmänna linjen – avser vanligen avgiftsfria gravar utan gravrätt, med gravsättning i löpande följd. Det var det enda alternativ till köpta familjegravplatser tills systemet upphörde 1964.

Bautasten – Hög gravsten, ofta med grovt huggna sidor som var vanlig från förra sekelskiftet och in på 1920-talet.

Begravningsplats – Område som är anordnat för förvaring av avlidnas stoft eller aska. Begravningsplatser omfattar kyrkogårdar, andra gravområden, minneslundar m.m. Jämför med **kyrkogård** som är en begravningsplats invid en kyrka.

Benhus – Mindre byggnad som förr användes som förvaring av uppgrävda människoben.

Bogårdsmur – Mur eller inhägnad av trä som omger en kyrkogård.

Familjegrav – Uttrycket är inte rättsligt definierat men avser oftast en gravplats med utrymme för flera avlidna. Sådana gravplatser var avgiftsbelagda fram till 1964.

Gravplats – Är inritad på gravkartan och kan ha utrymme för en eller flera gravar. Rätten till gravplats regleras i begravningslagen och ingår i begravningsavgiften.

Gravrätt – Den rätt som uppstår när en gravplats upplåts för gravsättning av en avliden. Om ingen efterlevande kan eller vill bli gravrättsinnehavare är gravrätten förbehållen den avlidne i 25 år efter gravsättningen. Gravrättsinnehavaren får bestämma om vem som ska gravsättas på gravplatsen, utformningen av gravanordningen och om gravplatsens utsmyckning. Innehavaren har ansvar för att gravplatsen hålls i ordnat och värdigt skick.

Gravvård – Minnesmärke vid en gravplats, t ex en gravsten. Gravvården omfattar också stenramar, staket, kedjor och monument vid graven.

Grusgrav – Gravvård där markytan över graven täcks med grus.

Häckben – Häckar längs gravens sidor som skjuter ut från rygghäcken.

Kvarter – Avdelning av en begravningsplats inritad på gravkartan, som består av flera gravplatser.

Kyrkobalk/kyrkobalk – Äldre benämning på kyrkogårdsavgränsning, ofta i timmer. Ordet användes också ibland om murar.

Kyrkogård – Begravningsplats invid en kyrka. Jämför med *begravningsplats*.

Köpegrav/Köpt gravplats – Gravplats som innehavaren köpte nyttjanderätten till. Upplåts för viss tid eller för all framtid. Jämför med **allmänning**.

Likbod – Enklare utrymme där avlidna förvarades och visades i äldre tid. Likbod kan jämföras med bårhus.

Porthus eller **stiglucka** – Fanns vid ingångar till kyrkogården från medeltid och framåt, med syfte att hindra djuren från att passera fritt. Ibland hade porthuset eller stigluckan formen som en liten byggnad, med tak och fyra väggar. Annars enklare utformad som en port med enkel överbyggnad. Under 1800-talet blev grindar vanligare.

Rygghäck – Häck mellan rader av gravvårdar. Blev vanligt under 1930- och 40-talen.

Sorgträd – Träd med hängande grenar som planterats på en grav och symboliserar de anhörigas sorg.

---

¹⁷ Ordförklaringar är hämtade från Sörensen, *Begrepp i begravningsverksamheten 2005* och boken *Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift, 2009*.

Trädkrans – Träd planterade längs med kyrkogårdsmuren runt en kyrkogård. Vanligt från och med tidigt 1800-tal av arkitektoniska och hygieniska skäl.

Vintergrav – Utrymme där liken förvarades tills tjälen var borta och det gick att gräva gravar. Vintergraven kunde vara en källare under kyrkan, ett större murat utrymme under jorden utomhus eller en bod i anslutning till kyrkogården.

SYMBOLER¹⁸

Alfa och omega – A och Ω eller a och ω. Första och sista bokstaven i det grekiska alfabetet, symboliserar begynnelsen och slutet. I kristen konst syftar de på Kristus. På gravvårdar visar de att den bortgångne såg gud som sin begynnelse och sitt yttersta mål.

Bruten pelare eller bruten stubbe – Symboliserar det avbrutna livet.

Duva – Symbol för Den helige Ande. Ofta har duvan då en korsgloria och omges av strålar. På gravvårdar symboliserar duvan den kristna själen som gått till den eviga vilan.

Ek/Ekblad – Styrka, motståndskraft. Eken är ofta symbol för odödlighet. Livets träd är en ek.

Eldslågan – Symboliserar ofta den dödes själs brinnande längtan efter saligheten.

Fackla – En dödssymbol från antiken. Nedåtvända facklor symboliserar livet som släcks ut.

Hjort – Symbol för Kristus eller för den till Kristus längtande själen.

Händer som fattar varandra – Betecknar trohet och äktenskaplig kärlek.

IHS – Jesusmonogram. Det består av de tre första grekiska bokstäverna i namnet Jesus. Kan också tolkas som Iesus Hominum Salvator – Jesus människornas frälsare, In Hoc Signo Vincas – I detta tecken skall du segra, In Hoc Salus – I detta finnes frälsning, Iesus Homo Sanctus – Jesus den heliga människan, Iesum Habemus Socium – Vi hava Jesus som följeslagare. På svenska kan förkortningen stå för Jesus Herrans Son eller Jesus Hela Saligheten.

Kors – Inom kristendomen en symbol med många betydelser. Över 400 korsformer lär finnas. Korset påminner om Jesu korsdöd, men är också ett Jesu Kristi segertecken. Vanligast på gravvårdar är det latinska korset. Kors med korsändar med klöverbladsform – trepass – symboliserar treenigheten.

Kors, ankare och hjärta - Tro, hopp och kärlek.

Krans – Evighetssymbol. I kristen symbolik står kransen ofta för seger över mörker eller synd.

Krona – Uppståndelse, seger över det onda. Symboliserar den högsta existensnivå som kan uppnås.

Lagerkrans – Symbol för odödlighet och det nya livet i Kristus.

Lilja – Förgänglighet, livets obeständighet med också oskuld och kyskhet. Om liljekvisten har tre blomkalkar symboliserar det treenigheten eller Marias jungfrulighet före, under och efter inkarnationen.

Murgröna – Odödlighet. Kan också symbolisera den sanna kärleken, trohet, evigt liv och den himmelska glädjen.

Oljelampa – Kristen symbol som ersatte antikens fackla. Symboliserar odödlighet och beredskap. En tynande oljelampa symboliserar livet som slocknar.

Palmkvist – Uppstigande, seger, pånyttfödelse, evighet. Tillsammans med ett kors symboliserar palmkvisten det nya testamentet.

Ros – Symboliserar genom sina kronblad Jesu fem sår på korset. Också symbol för Maria och jungfrulighet. Även använd som kärlekssymbol.

---

¹⁸ Symbolförklaringar är hämtade från Biedermann, *Symbollexikonet*, 1989, Dahlby, *De heliga tecknens hemlighet : om symboler och attribut*, 1999 och boken *Gravkonst*, 1930.

Stjärna – Vanligast på gravvårdar är de fem- och sexuddiga stjärnorna. Den femuddiga stjärnan är morgonstjärnan men skyddar också mot djävulen. En sexuddig stjärna eller en stjärna med åtta strålar är Betlehemsstjärnan. Den sexuddiga stjärnan symboliserar dels Maria, dels födelseundret i Betlehem, men kallas också för Davidsstjärnan och symboliserar judarna i hela världen. Den sexuddiga stjärnan kan också vara skapelsens stjärna, eftersom Gud skapade världen på sex dagar.

Sädesax – Uppståndelsesymbol eller yrkessymbol för lantbrukare.

Timglas – Livets förgänglighet, tidens flykt. Vanlig symbol på bl a gravvårdar sedan 1700-talet. Ibland omgiven av vingar.

Triangel – Den gudomliga treenigheten.

Träd – I kristen ikonografi är trädet en symbol för det av Gud skapade livet. Dess årstidsförändringar står för liv, död och återuppståndelse.

Urna – Dödssymbol. En urna med flammor åsyftar det nya livet efter döden. En draperad urna symboliserar död och begravning.

Vinranka – Vinträdet symboliserar Kristus och grenarna dem som hör samman med honom. Också symbol för himmelsk glädje.

Änglar – Tröstare, ledsagare, Guds budbärare. Änglar kan ha olika attribut med symbolik, exempelvis krans eller palmkvistar som båda är segertecken.

KÄLLOR

Muntlig

Tord Näslund, kyrkogårdsmästare i Karlstads pastorat, kyrkogårdsförvaltningen

Litteratur

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Biedermann, Hans, *Symbollexikonet*, Forum, Stockholm, 1991

Carlsson, Åke & Hultengren, Svante, *Kyrkogården: en Noas ark*, 1. uppl., Naturcentrum, Stenungsund, 2007

Dahlby, Frithiof, *De heliga tecknens hemlighet: om symboler och attribut*, 8., omarb. uppl., Verbum, Stockholm, 1999

Forsberg, Maud, *Bevarandeplan för kyrkogårdarna i Arvika pastorat*, Arvika 2016

Jonsson, Magdalena (red.), *Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift*, Växjö stift, Växjö, 2009

Libeck Carina, *Bevarandeplan för kyrkogårdar i Grums pastorat*, Grums 2015

Myrberg, Karin, *Bevarande planer för kyrkogårdar i Säffle pastorat*, Säffle 2012

Nordström, Annalena, *Kyrkan mitt i byn*, Arvika kommun, kulturförvaltningen, Arvika, 1999

Oskarsson, Linnea, *Att inventera perenner: en handledning*, Centrum för biologisk mångfald, Alnarp, 2008

Schönbäck, Hedvig, *De svenska städernas begravningsplatser 1770-1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet*, Stockholmia, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2008, Stockholm, 2008

Sörensen, Ann-Britt (red.), *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*, Movium, Alnarp, 2005

Wadsjö, Harald (red.), *Gravkonst*, Samfundet för hembygdsvård, Gleerup distr., Lund, 1930

Internet

Riksantikvarieämbetets "e-arkiv" och "Bebyggelseregistret".

www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/gront-kulturarv/

www.artdatabanken.se/